TussenRuimte

MISSIONAIR • INTERCULTUREEL • VERBINDEND

KWETSBAARHEID EN WEDERKERIGHEID IN TIJDEN VAN CORONA

2020 | 3

Nieuw verschenen bij KokBoekencentrum

Radicaal nieuwe filosofie.

'Emanuel Rutten bewijst dat het onmogelijk is dat God niet bestaat.'
- New York Times

paperback | € 17,99

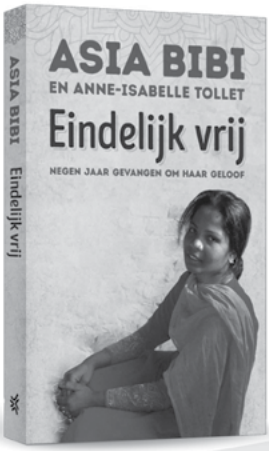

Veroordeeld tot de doodstraf. Asia Bibi vertelt haar verhaal van lijden om het geloof en kracht en redding van God.

paperback | € 17,99

Theologen buigen zich over nieuwe vormen van pionierend leiderschap in een post-christelijke samenleving.

paperback | € 29,99

Een inspirerend boek over de bloei van de kerk op onverwachte plekken.

paperback | € 17,99

Deze boeken zijn snel en eenvoudig te bestellen via
www.kokboekencentrum.nl
en de boekhandel

KokBoekencentrum
UITGEVERS | UTRECHT

INHOUD

TR

3 Redactioneel

16 Gastcolumn

33 Was getekend

40 Column

52 Beeldmeditatie

54 Impressie

55 Kunst & cultuur
- *Film*
- *Muziek*
- *Boeken*
- *TR-tips*

62 Agenda

64 Vooruitblik

4 REPORTAGE | Eugene Fortein
Covid-19 en het antwoord van de kerk
Een Zuid-Afrikaans perspectief

10 ONDERZOEK | Eleonora Hof
Kwetsbaarheid en wederkerigheid ten tijde van pandemie

17 DEBAT | Arco de Leede & Ruben Hadders – Jan Ouwehand
Blijven of terugkeren?
'Wij gaan niet – help ons blijven' (blz. 17)
Terugkeer weinig effect op partnerrelaties (blz. 20)

22 PORTRET | Gretha Woort en Piet Both
Leprazending: Wat we (niet) leerden van eerdere epidemieën

27 ANTITHESE
Oproep voor een 'economie van leven'
Gezamenlijk schrijven van WCC, WCRC, LWF, CWM

34 IN BEELD | Hanna Wapenaar – Jaap Haasnoot – Nienke Pruiksma
- 'Koffiets' in Amsterdam (blz. 34)
- 'Flowerpower' in Edese Bloemenbuurt (blz. 36)
- #Nietalleen (blz. 38)

41 INTERVIEW | Jaap Haasnoot
Tropenarts Mark Godeschalk in Congo:
'Ik bewonder de veerkracht van mensen hier'

47 PERSPECTIEF | Diego Fonseca
Mooi huilen
Tranen die doen opleven

TussenRuimte
missionair • intercultureel • verbindend

jaargang 13 | nummer 3 | september 2020
ISSN 0165-988X

TussenRuimte is een kwartaaltijdschrift voor missionaire en interculturele theologie dat verschillende christelijke stromingen verbindt en samengesteld wordt door een Nederlands-Belgische redactie.

TussenRuimte doet verslag van missionaire initiatieven, in woord en daad, lokaal en wereldwijd. Het tijdschrift wil vanuit het christelijk geloof inspireren en reflecteren op religies en culturen, met de bedoeling steeds opnieuw een proces van verstaan op gang te brengen. Zo kan ruimte ontstaan voor de betekenis van het evangelie in onze tijd.

TussenRuimte is een uitgave van de Nederlandse Zendingsraad (NZR) in samenwerking met MissieNederland, Prisma, de Verenigde Protestantse Kerk in België en Uitgeverij KokBoekencentrum in Utrecht.

© 2020 Uitgeverij KokBoekencentrum en de redactie van *TussenRuimte*
Overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

Omslagfoto: Medewerkers van het lepraziekenhuis in Salur (India) tekenen 'rangoli' op de openbare weg: kunstwerken, met als boodschap in deze tijd van corona: 'Bescherm jezelf!'

Redactie
Rob van Essen, Jaap Haasnoot, Renate Japenga, Verry Patty, Nienke Pruiksma (hoofdredacteur), Peter-Ben Smit, Thandi Soko-de Jong, Alexander Villamil Morea-van Berkum

Eindredactie
Marieke van der Giessen-van Velzen | Redactie.AMG

Redactieadres
TussenRuimte
Nederlandse Zendingsraad
Hoofdstraat 51
3971 KB Driebergen
T (0343) 745 245
E tussenruimte@zendingsraad.nl
W zendingsraad.nl/tussenruimte

Foto's en illustraties
Leprazending (omslag, 22-25), Action for Citrusdal Transformation, Zuid-Afrika (5, 6, 8), Eleonora Hof/Ieper (11, 12, 13), GZB (21), Theo van Ghesel Grothe (35), Flowerpower Ede (37), Mark Godeschalk (42, 44, 46), Priscilla Gyamfi/unsplash.com (64)

Basis-layout
Peter Slager | Garage bno

Abonnementenadministratie
VBK | media, abonnementen
Postbus 13288
3507 LG Utrecht
T 088 – 700 2780 (09.00-12.00)
E abonnementen@kok.nl

Abonnementen
Een jaarabonnement in Nederland kost € 46,50 per automatische incasso (per factuur € 47,50).
In het buitenland: € 59,00. Studentenabonnement: € 31,30.
Losse nummers: € 12,95 (exclusief porto).
Proefabonnement van twee nummers: € 17,50.
Het abonnementsjaar loopt van januari tot en met december. Abonnementen worden stilzwijgend verlengd, tenzij minimaal drie maanden voor het einde van de abonnementsperiode schriftelijk is opgezegd. Adreswijzigingen graag drie weken voor de ingangsdatum schriftelijk doorgeven.

Deze uitgave is gedrukt op papier van verantwoorde herkomst.

Opnieuw doordenken en ontdekken

Het jaar 2020 heeft laten zien dat we voor het veranderen van context niet op reis hoeven: het coronavirus zette ons leven eerst op stop en vervolgens op z'n kop. Waar we ons in het Westen vaak veilig dachten voor infectieziekten, bleken we ineens kwetsbaar. Kwetsbaarder dan ooit. We werden samen opgeroepen om de meest kwetsbaren onder ons te beschermen. En toch, toch ging het nog behoorlijk fout.
De pandemie waart verder, in brandhaarden elders in de wereld: de Verenigde Staten, Brazilië en andere landen in Latijns-Amerika, India. En hier leven we zo gewoon mogelijk verder met het zwaard van Damokles, een tweede golf, boven ons hoofd.

In dit nummer van *TussenRuimte* kijken we naar onze nieuwe realiteit en hoe die aanleiding geeft tot het opnieuw doordenken van kwetsbaarheid en wederkerigheid in missionaire relaties. We brengen voorbeelden en verhalen samen om een indruk te geven van wat er gebeurt en hoe deze misschien al vorm geven aan de tijd na de pandemie. Welk *kairos* zit er in de crisis? Is het een tijd van het opnieuw bezien van onze relaties: die met elkaar en die met de wereld waarop en waarvan we leven? Is het een tijd waarin we onze wederkerigheid en wederzijdse afhankelijkheid dieper tot ons door laten dringen en die gebaande wegen ombuigt? Welke verhalen geven ons daarin richting? Hoe ontdekken we onze christelijke bronnen en geschiedenis opnieuw? Hoe reageren kerken en kerkelijke gemeenschappen en welke noden zien zij, veroorzaakt of verscherpt door de Covid-19-pandemie? Wat doen de missionaire organisaties? Welke keuzes worden er gemaakt en waarom? Hoe is de communicatie met de partners in andere delen van de wereld? Is er wat van de recente en minder recente geschiedenis te leren over hoe we moeten omgaan met epidemieën?

— Themaredactie: Jaap Haasnoot en Nienke Pruiksma

De impact van Covid-19 en het antwoord van de kerk

Een Zuid-Afrikaans perspectief

Het coronavirus heeft een enorme impact op de Zuid-Afrikaanse samenleving. De gevolgen zijn ingrijpend voor de meerderheid van de bevolking. Tegelijkertijd is het ook een kans voor de kerk om aan boord te komen.

Ik begin met een kort verslag van de Zuid-Afrikaanse samenleving vóór Covid-19. Vervolgens ga ik in op de impact en consequenties van de pandemie op deze samenleving en op het antwoord van de kerk hierop, met wat specifieke voorbeelden. Ik sluit af met een korte conclusie.

Twee gezichten

Het Zuid-Afrika van vóór Covid-19 is een land met twee gezichten, waar rijk en arm in twee verschillende werelden leven, binnen één en hetzelfde geografische gebied. Het ene gezicht is dat van de minderheid van de samenleving; het kenmerkt zich door welvaart, rijkdom en veiligheid. Dit deel van de bevolking heeft toegang tot privé scholen en een uitstekend zorgsysteem via privé ziekenhuizen. Dit ene gezicht van de samenleving is gesitueerd in de meest begerenswaardige delen van het land, waar grote huizen, goed onderhouden wegen en goede infrastructuur de normaalste zaak van de wereld zijn.
Het andere gezicht is dat van de meerderheid van de Zuid-Afrikaanse bevolking en wordt gekenmerkt door armoede; elke dag is een overlevingsstrijd en de werkeloosheidscijfers rijzen de pan uit. Slechte woonomstandigheden (in de meeste gevallen hutjes of krotten), slechte infrastructuur, weinig of geen stromend water en vaak geen elektriciteit, het zijn slechts enkele van de vele problemen voor dit deel van de samenleving. Sanitaire voorzieningen bevinden zich buitenshuis en worden gedeeld met verschillende gezinnen.

Nog steeds arm en nog steeds honger

Kinderen moeten naar door de overheid gesubsidieerde scholen, die meestal in een vreselijke staat verkeren. In sommige delen van het platteland gaan kinderen zelfs naar school onder een boom, omdat er verder geen onderwijsfaciliteiten aanwezig zijn. Deze mensen moeten het doen met een zorgsysteem dat te weinig personeel heeft en in de meeste gebieden ook niet beschikt

over de nodige medische apparatuur. Bovenstaande moet worden gezien tegen de achtergrond van Zuid-Afrika's verleden, een verleden van racisme en uitbuiting, waar witte mensen de beste gebieden in hun bezit kregen door de zogenaamde Groepsgebiedenwet[1] en de daaropvolgende gedwongen verwijdering van zwarte mensen uit deze gebieden. Helaas is er nog weinig veranderd voor de meeste Zuid-Afrikanen sinds de aanvang van de democratie in 1994. Onze mensen zijn nog steeds arm en ze hebben nog steeds honger.

Verwerken van tien ton fruit, geschonken door een teler uit de regio Citrusdal, juni 2020.

Verwoestende impact

Op 23 maart 2020 sprak president Cyril Ramaphosa het land toe via een live uitzending op televisie. In deze toespraak riep hij de noodtoestand uit in Zuid-Afrika en kondigde een nationale *lockdown* aan. De *lockdown* ging in op 26 maart 2020 middernacht en hield in dat niemand meer zijn huis mocht verlaten, behalve om de noodzakelijke boodschappen te doen. Dit betekende ook dat niemand meer naar het werk, naar school of studie, of naar de kerk mocht. De volgende mensen werden uitgezonderd van de regels: zorgmedewerkers, medewerkers van hulpdiensten en veiligheidsdiensten – politie, verkeerspolitie, soldaten, militair personeel – en andere mensen die nodig waren voor het bestrijden van de pandemie. De nationale *lockdown* had tot gevolg dat ongeschoolde arbeiders zonder vast inkomen (tuinlieden, bouwvakkers, straatverkopers etc.) nu helemaal zonder inkomsten kwamen te zitten. Ongelukkig genoeg bestaat een groot deel van Zuid-Afrika's beroepsbevolking uit ongeschoolde arbeiders. Verlies van werk werk had en heeft een verwoestende impact op een samenleving die ook vóór Covid-19 al moeite had om de eindjes aan elkaar te knopen. Scholen in arme gebieden hanteren voedselschema's, zodat kinderen op school tenminste één fatsoenlijke maaltijd per dag krijgen.

Kloof tussen 'de twee gezichten' verder verbreed

Nu ook de scholen dicht moesten, moeten deze kinderen het zonder die vaak enige maaltijd doen. Armoede, en daarmee ook criminaliteit, escaleert nu de armen wanhopig álles proberen om voor hun families te kunnen zorgen. De overheid initieerde voedselhulp en subsidies, maar helaas is dat doordrenkt met corruptie, waardoor sommige voedselpakketten nooit aankomen bij de personen voor wie ze bedoeld waren.
De uitbraak van Covid-19 heeft een grote

Somalische en Ethiopische handelaren uit de buurt komen voedsel doneren, mei 2020.

verandering teweeggebracht in het dagelijks leven van mensen. Zorgvuldige hygiëne is essentieel om het virus te beteugelen. Handen wassen met water en zeep, *social distancing*, en waar nodig quarantaine en isolatie, zijn vaste onderdelen van het dagelijks leven geworden. Dit is echter heel moeilijk, zo niet onmogelijk, in gebieden waar mensen geen toegang hebben tot stromend water. Beperkte leefomstandigheden en dicht op elkaar gebouwde krotten maken *social distancing* in principe onmogelijk. Covid-19 heeft de toch al zo grote kloof tussen de twee gezichten van Zuid-Afrika nog eens verder verbreed. En opnieuw worden de arme gemeenschappen het hardst getroffen.

'Kairos'-moment

De onvoorziene crisis als gevolg van Covid-19 heeft Zuid-Afrika, met een worstelende economie en een kwetsbaar zorgsysteem, voor grote uitdagingen geplaatst. Tegelijkertijd geeft het de kerk een unieke kans om mededogen te tonen en de armen te dienen als nooit tevoren; je zou het een *kairos*-moment kunnen noemen. Het is nu de uitdaging voor de kerk om dit door God gegeven moment niet te missen, maar juist samen te werken met verschillende partijen en te reageren op de impact van deze Covid-19-crisis.

Covid-19 Response Team

Na de aankondiging van de *lockdown* besloot de Kaapsynode van de Uniting

Reformed Church in Southern Africa (URCSA) tot een holistische en gezamenlijke aanpak. Zij riep een Covid-19 Response Team in het leven met experts uit gezondheidszorg, onderwijs, economie, sociale instanties, en verschillende predikanten en andere vertegenwoordigers uit de kerken. De leden van dit team zorgden ervoor dat belangrijke informatie beschikbaar was, zodat de reactie van de kerk adequaat en efficiënt zou zijn. Het werk van dit team was en is van groot belang, omdat dit het leiderschap van de kerk in staat stelde om goed geïnformeerd besluiten te kunnen nemen en ook lokale gemeenten in hun antwoord op de crisis te ondersteunen.

Holistische en gezamenlijke aanpak na de lockdown

Zo is de kerk betrokken geraakt bij het uitdelen van voedselpakketten en het regelen van tijdelijk onderdak voor daklozen. Er zijn fondsen beschikbaar gesteld waar gemeenten zich voor kunnen aanmelden om het geld vervolgens lokaal in te zetten voor voedselhulp. Eén voedselpakket geeft een familie van vier mensen voldoende voedzaam eten voor een maand.

Action for Citrusdal Transformation

Een concreet initiatief dat de rol van de kerk in antwoord op de crisis laat zien, ontwikkelde zich in Citrusdal, in de West-Kaapprovincie. In Citrusdal is de armoede groot, misbruik en werkloosheid zijn aan de orde van de dag. De kerk speelt in deze context een cruciale rol in haar reactie op de uitdagingen van Covid-19. De twee lokale kerken, de Dutch Reformed Church en de Uniting Reformed Church, zijn enige tijd geleden in een gezamenlijke ngo een samenwerkingsverband aangegaan met het oog op gemeenschapsontwikkeling: Action for Citrusdal Transformation (ACT). Beide gemeenten legden veel geld in om via deze ngo aan een antwoord op de crisis te werken, en zo werd er een Covid-19-fonds in het leven geroepen. Diverse partijen raakten betrokken en voorzagen in geld en goederen, en de twee lokale kerken coördineerden via ACT een plaatselijk efficiënte respons op de crisis. De lancering van het Covid-19-fonds zorgde ervoor dat de kerken konden voorzien in drie maaltijden per dag voor de daklozen, in het lokale gemeentehuis. Ook werden er ontsmettingsmiddelen en maskers uitgedeeld aan de meest kwetsbare mensen. Behalve dit fonds werd er ook een Covid-19-hulplijn opgezet, zodat mensen zich kunnen melden voor een voedselpakket, kleding of werk. Al veel families zijn zo geholpen.

Op advies van het Covid-19 Response Team van de synode zochten de twee kerken in Citrusdal ook contact met mensen van de lokale zorgvoorzieningen. Met hulp van het plaatselijke departement voor gezondheidszorg werden 71 isolatiekamers ingericht, voor mensen die thuis niet in quarantaine kunnen.

Omdat Citrusdal voornamelijk een landbouwgemeenschap is, heeft het niet de luxe van voldoende voorzieningen zoals in de stedelijke gebieden. Zo heeft de kerk kunnen helpen om ook op de boerderijen isola-

tiekamers in te richten, als arbeiders op de boerderij het virus zouden oplopen.

SACC en overheid

De kerk, met name via de Zuid-Afrikaanse Raad van Kerken (SACC), steunde de hulpinitiatieven vanuit de overheid en bood in veel gevallen instrumentele hulp. De SACC blijft in gesprek met de overheid over onderwijs en zorg. Ook heeft de SACC deze kans aangegrepen om met de overheid te spreken over economische hervorming, daarbij oproepend tot een grondige herstructurering van de economie: een post-Covid inclusieve economie.

Conclusie

In deze reportage heb ik een poging gedaan het antwoord van de kerken op Covid-19 in Zuid-Afrika beknopt weer te geven. Het is duidelijk dat de regering over beperkte bronnen en middelen beschikt en niet in staat is om de vele uitdagingen die de crisis teweegbrengt te adresseren. Wel heeft het de kerk de kans gegeven om aan boord te komen en om te getuigen van het mededogen en de liefde van Jezus Christus in een tijd van grote nood.

De spirituele rol van de kerk tijdens deze pandemie moet ook nog genoemd worden. Kerken zijn dicht sinds het begin van de

Voedselinzamelingsactie in samenwerking met de supermarkt, mei 2020.

lockdown, maar de kerk heeft door innovatief te zijn haar pastorale rol behouden. Dit speelt een cruciale rol in het geestelijke en psychologische welbevinden van Zuid-Afrikanen tijdens de *lockdown*.

Met mens-zijn komt mededogen en medeleven

Met mens-zijn komt mededogen en medeleven. Mens-zijn impliceert ook (nadenken over) deugdzaam leven: leven heeft morele implicaties, niet in het minst die van compassie. De hervormer Johannes Calvijn roept op tot échte betrokkenheid bij en met mensen in hun lijden; niet alleen praktisch, maar ook emotioneel en intellectueel. Calvijn haalt Augustinus aan om aan te tonen dat mededogen niets waard is als we niet in de ellende van anderen delen door hen te helpen. Daarom is het hartverwarmend dat de kerk in deze tijd betrokken kan zijn bij mensen in nood, en zo, in het verlichten van lijden, het hart van Christus kan laten zien.

Noot

[1] De Groepsgebiedenwet (Group Area's Act) van 1950 was één van de hoekstenen van de apartheid. De wet was ontworpen om de verschillende bevolkingsgroepen op basis van ras geografisch te verdelen, waarmee gescheiden gebieden werden gecreëerd voor elk ras, elke stam en elke etnische groep.

Literatuur

— Dreyer, W.A. (2020). John Calvin as 'public theologian' in view of his 'Commentary on Seneca's de Clementia'. *HTS Theological Studies,* 74 (4).

— South African Council of Churches (2020). *God is with us even in these times.* www.oikoumene.org/en/press-centre/news/south-african-council-of-churches-god-is-with-us-even-in-these-times (Accessed: 30 May 2020).

— South African Government (2020). *President Cyril Ramaphosa: Escalation of measures to combat Coronavirus COVID-19 pandemic.* www.gov.za/speeches/president-cyril-ramaphosa-escalation-measures-combat-coronavirus-covid-19-pandemic-23-march (Accessed: 30 May 2020).

Vertaald uit het Engels: Rineke van Ginkel

— Eugene Fortein is predikant van de Uniting Reformed Church in Citrusdal, Zuid-Afrika. Ook is hij onderzoeker aan de Theologische Faculteit van de Universiteit Stellenbosch.

Kwetsbaarheid en wederkerigheid ten tijde van pandemie

Als pastor van een kleine protestantse kerk in Ieper, België, heb ik samen met mijn gemeente intensief nagedacht over kwetsbaarheid. Of beter gezegd: intensief kwetsbaarheid geleefd. In dit artikel reflecteer ik aan de hand van onze ervaringen op de betekenis van kwetsbaarheid in het missionaire getuigenis.

Pastor in coronatijd

De coronacrisis versterkt en verdiept al bestaande kwetsbaarheden. Met name op het gebied van werk en aanwezige gezondheidsklachten komen de breuklijnen die door corona geslagen zijn extra naar voren. Gemeenteleden moeten in risicovolle omstandigheden gaan werken: in de supermarkt, fabriek, bouw of zorg. Banen die niet op afstand gedaan kunnen worden, maar een fysieke aanwezigheid vragen. Met name het werk in de zorgsector moest in het begin uitgevoerd worden zonder adequate bescherming. Werk zoeken, voor de gemeenteleden zonder job, is ook niet evident.
Zoals in de rest van de maatschappij, zie je ook in de kerk verschillende houdingen ten opzichte van de dreiging die corona met zich meebrengt. Er zijn gemeenteleden die zeer bezorgd zijn om corona op te lopen, zeker degenen die al klachten hebben. Er zijn ook gemeenteleden die alle maatregelen 'zever' oftewel gezeur vinden, zelfs al behoren ze zelf tot een kwetsbare doelgroep. Sommige gemeenteleden bezoeken geen activiteiten als er een mondkapje gedragen moet worden.

Enerzijds wordt de gemeente tijdens de coronacrisis erg op zichzelf teruggeworpen en wordt de wereld kleiner. Aan de andere kant blijkt uit de praktijk dat, met name nu na een aantal maanden er weer ruimte komt om bij te dragen aan projecten waarin solidariteit met het buitenland getoond wordt. Gezien de op- en neergaande situatie wereldwijd kwamen niet alle projecten van de grond, maar ook het niet-slagen van een project geeft inzicht in de reële beperkingen die de huidige context met zich meebrengt. In dit artikel bied ik een analyse in twee delen van kwetsbaarheid in het gemeenteleven tijdens de coronacrisis. Het eerste deel is meer theoretisch van karakter en laat zien hoe onkwetsbaarheid en een 'actieve productie van onwetendheid' hand in hand gaan. Ik onderzoek dus de vraag hoe mensen ertoe komen om zichzelf niet open te kunnen of willen stellen voor de gedachte aan hun eigen kwetsbaarheid, en in het verlengde daarvan, sterfelijkheid. Het tweede deel van het artikel presenteert als *case study* de drie manieren waarop onze gemeente in Ieper tijdens de coronacrisis solidariteit met buitenlandse partners heeft getoond of

Openluchtdienst in Ieper; eerste kerkdienst na de lockdown.

geprobeerd heeft te tonen en laat zien hoe deze support ook door kwetsbaarheid is gestempeld.

Bewuste onwetendheid

Als mensen zich onkwetsbaar wanen voor de dreiging van het coronavirus, zie ik dit als een *coping-strategy* om de eigen fundamentele kwetsbaarheid niet onder ogen te hoeven zien.[1] Deze reflex ontstaat vanuit onwil of onvermogen, of een combinatie van beiden, om op een productieve manier vorm te geven aan de onzekerheid en onvoorspelbaarheid van het leven en gezondheid.

Het werk van Dorothee Sölle in haar boek *The Window of Vulnerability: A Political Spirituality*[2] helpt om de cognitieve strategie te begrijpen die ten grondslag ligt aan het ontkennen van de eigen vatbaarheid voor Covid-19 of het bagatelliseren van de impact ('het is maar een griepje', zoals we aan het begin van de coronacrisis hoorden). De terminologie van Sölle is behulpzaam om deze reflex te duiden. Zij spreekt, in het kader van de bewapeningswedloop in de Koude Oorlog, over de militaire term 'window of vulnerability'. In het militaire spraakgebruik moet het 'window of vulnerability' te allen tijde gesloten blijven om de vijand geen mogelijkheid tot aanval te geven. Maar volgens Sölle resulteert het hermetisch afsluiten van dit 'window' ook in het afsluiten van wat ons juist menselijk maakt: onze verbondenheid en het vermogen om ons daadwerkelijk te laten raken.

Confronterend om eigen sterfelijkheid onder ogen te zien

Wanneer mensen dus hun eigen kwetsbaarheid ontkennen, sluiten ze hun lichaam en geest af voor de realiteit en lijkt het dus alsof ze het 'window of vulnerability' hebben dichtgedaan. Maar dit is geen strategie die op de langere termijn houdbaar is, omdat het virus blijft rondwaren en impact blijft hebben op onze levens. Psychologisch gezien is het dus een confronterende taak om de eigen sterfelijkheid en dus kwetsbaarheid onder ogen te zien. De coronacrisis vraagt van iedereen om deze realisatie daadwerkelijk te maken: we zijn allemaal kwetsbaar. Niemand is immuun. In het licht van de overweldigende wetenschappelijke en medische realiteit van een dodelijk virus, vraagt het dus een specifiek soort strategie om vol te blijven houden dat 'het allemaal zever is' en 'ik allemaal niet meedoe aan die maatregelen', zoals ik van sommige mensen hoor.

Het werk van Erinn Gilson helpt ons om deze reflexen te begrijpen. Gilson legt uit dat onwetendheid ('ignorance') geen toevallige stand van zaken is en ook méér behelst dan een formeel 'niet op de hoogte zijn van iets, iets niet weten'. In het licht van overweldigend wetenschappelijk bewijs en media-aandacht is onwetendheid op het vlak van bijvoorbeeld klimaatverandering en racisme geen toevalligheid, maar wordt actief geproduceerd. Gilson noemt dit 'willful ignorance'.[3] Als epistemologische strategie is onwetendheid een afweermechanisme om de werkelijkheid niet onder ogen te kunnen en te hoeven zien. Dat levert namelijk een cognitief voordeel op: een vermijding van negatieve emoties die gepaard gaan met de eigen kwetsbaarheid voor het virus, de eigen sterfelijkheid en de onvoorspelbaarheid van de pandemie.

Vrijplaats

De kerkdiensten die tijdens de coronacrisis gehouden zijn, boden als het ware een vrijplaats waarin deze gevoelens van kwetsbaarheid, machteloosheid, het gevoel van afstand benoemd kunnen worden en daarmee ook aan de oppervlakte kunnen komen. Met andere woorden: de voorbeden geven woorden om latente gevoelens te kunnen articuleren. Het eerste gebed dat uitgesproken werd tijdens de eerste protestantse online viering begon als volgt:

> *God van nabijheid,*
> *We komen tot U*
> *nu het zo moeilijk is*
> *om elkaar nabij te komen.*
> *Afstand houden zit niet in onze aard.*
> *We hebben het liefste*
> *onze medegelovigen dicht bij ons.*
> *Help ons dan en troost ons.*
> *Geef ons verbondenheid:*
> *dat U ons aan elkaar bindt*
> *als broeders en zusters met één Vader.*[4]

Dit gebed bedoelt uitdrukking te geven aan de paradox van nabijheid en afstand: hoe ervaren we nabijheid als we op afstand moeten blijven? En welke invloed heeft afstand op ons Godsbeeld, omdat we God ervaren als een God van nabij? Door deze vragen open op tafel te leggen wordt er ruimte geboden om onze kwetsbaarheid onder ogen te zien: we zijn mensen die met elkaar verbonden willen zijn, en zodra dat sociale weefsel weggerukt wordt, voelen we ons koud en ongeborgen.
Gedurende de *lockdown* hebben de gebeden deze functie vervuld: ze articuleren de pijn van het afgesneden zijn, de pijn van de angst en onzekerheid in een volatiele situatie. Maar door de pijn heen articuleren de gebeden ook woorden van troost en de nabijheid van de Eeuwige. Dit duale spoor van uiting geven aan de pijn én het spreken van hoop is daarom een krachtig middel om de eigen kwetsbaarheid op een juiste manier te thematiseren: enerzijds erkennen,

anderzijds bekrachtigen van de kracht ín kwetsbaarheid.

Ontkenning doorbreken

De allereerste kerkdienst ná de *lockdown* (die omwille van de toen geldende protocol in de openlucht gehouden werd) begonnen we met het zingen van het lied: 'Breng ons samen' van Sela.[5] In de liturgie maakten we onderscheid tussen de gebeden van dankbaarheid en van hoop enerzijds en anderzijds namen we ruim de tijd in gebed om ook de diepte van ons verdriet te articuleren. Brug tussen de twee gebedsmomenten was het lied: 'Tienduizend redenen van dankbaarheid'. Dit lied bezingt uiteraard de dankbaarheid, maar wel vanuit het kennen én durven erkennen van de eigen kwetsbaarheid en sterfelijkheid:

> *En op die dag, als mijn kracht vermindert,*
> *mijn adem stokt en mijn einde komt,*
> *zal toch mijn ziel Uw loflied blijven zingen,*
> *tienduizend jaar en tot in eeuwigheid.*

Op die manier helpt dit overbekende lied ons om de 'willful ignorance' van de ontkenning van onze eigen kwetsbaarheid en sterfelijkheid te doorbreken en geeft een nieuw perspectief op een manier van leven waarin God gedankt kan worden, ook in en door de diepte heen.

'Buitenlandse' solidariteit

De gemeente van Ieper heeft een lange traditie van betrokkenheid met vredeswerk wereldwijd, vanwege de gruwelen van de Eerste Wereldoorlog die zich rond Ieper afspeelden. Deze wereldwijde betrokkenheid wordt vaak vormgegeven in projecten waarbij er ook daadwerkelijk een persoonlijke connectie is met het onderwerp, omdat meer 'abstracte' projecten op minder engagement kunnen rekenen.

In gebed ook de diepte van verdriet articuleren. Eleonora Hof, predikant in Ieper.

'Allemaal Mensen'

Het afgelopen jaar heeft de gemeente zich ingezet voor het werk van het privé-initiatief 'Allemaal Mensen' die vanuit solidariteit eerste levensbehoeften aanreikt aan transmigranten die zich verzamelen rond Duinkerke.[6] Duinkerke is vanaf Ieper minder dan een uur rijden en de problematiek rond transmigranten wordt door de gemeenteleden dus niet als 'ver van hun bed' gezien. Afgelopen winter zamelden we mutsen en sjaals in, en deze zomer zamelen we geld in voor schoon drinkwater, eten en hygiëneproducten.
De initiatiefnemer zal binnenkort een presentatie geven in de kerk, zodat de gemeen-

Sponsortocht voor Rwanda door fietsende collega-predikant.

teleden een beeld krijgen van de situatie. Het doel van deze presentatie is om in de termen van Erinn Gilson, de 'productie van onwetendheid actief te doorbreken'. Er is bij veel mensen nauwelijks besef dat de 'jungle' van Duinkerke nog steeds bestaat, ook al omdat er weinig media-aandacht voor geweest is. Door als kerk bewust aandacht te geven aan groepen mensen die doelbewust aan het zicht zijn onttrokken, wordt de 'productie van onwetendheid' hier een halt toe geroepen.
Zoals te verwachten viel, heeft Covid-19 de al bestaande extreme kwetsbaarheid verergerd. In het verslag van 'Allemaal Mensen' staat: 'De onmenselijke toestand is gebleven en zelfs verergerd nu opnieuw het waterpunt werd weggenomen. Versperringen werd opgericht om hulpverlening te bemoeilijken, mensen leven allen in open lucht verspreid in de bosjes.'[7]

Sponsortocht Rwanda

De tweede vorm van internationale betrokkenheid betrof een project van een collega-predikant. Hij besloot tot een sponsortocht langs alle kerken in de regio in de tijd dat de *lockdown* over was, maar de kerken in verband met de toen geldende strenge regelgeving nog niet samen konden komen.

Voorbeden geven woorden aan latente gevoelens

Het doel van deze sponsortocht was geld ophalen om steun te verlenen bij de wederopbouw na de recente overstromingen in Rwanda. Hij combineerde deze sponsortocht met bemoediging van de gemeentes door langs elke kerk te fietsen en een kaars en een brief aan te bieden aan de dominee of kerkenraad. Er is hier dus een zeer interessante en hybride vorm van solidariteit ontstaan, waarin steun aan gemeentes in Vlaanderen gekoppeld wordt aan het inzamelen van geld voor financiële steun aan gemeentes in Rwanda.

Collecte Molukken

De laatste casus betreft de mogelijkheid van ondersteuning van gebieden in de Molukken die getroffen zijn door een aardbeving in september 2019. De hulp in de getroffen gebieden is zeer traag op gang gekomen en Covid-19 heeft de mogelijkheid van structurele hulp alleen maar meer bemoeilijkt. Een fami-

lie uit onze kerk met persoonlijke banden met de Molukken vroeg of wij aandacht konden vragen voor de situatie en wilden collecteren. Maar het bleek voor deze familie moeilijk te zijn om aan betrouwbare informatie te komen over de actuele situatie vanwege de instabiele politieke situatie op de Molukken op het moment. Tijdens diverse protesten zijn mensen opgepakt en gaat alle aandacht uit naar de mensenrechtenschendingen ter plaatse. Het bleek voor de betreffende familie niet mogelijk te zijn om de informatie te verifiëren zodat zeker geweten zou zijn dat het geld van onze collectes op de juiste plek terecht zou komen. Daarom is besloten om de collecte voor onbepaalde tijd uit te stellen.

Kwetsbaarheid als grondtoon

Concluderend kan geconstateerd worden dat de genoemde initiatieven op het gebied van solidariteit gekenmerkt werden door: a. persoonlijk engagement; b. netwerkstructuur; c. een ad hoc karakter; d. flexibiliteit en fluïditeit. De bijbehorende kwetsbaarheid is zowel een sterkte als een zwakte gebleken: vanuit persoonlijk engagement werden projecten opgezet, maar het kleinschalige karakter betekent ook dat persoonlijke omstandigheden een grotere invloed hebben op het al dan niet slagen van een project. Met name door de aandacht die we besteden aan de situatie van de transmigranten in Duinkerke bieden we een creatieve plek aan om de ernst van de zaken wél te weten én actie te ondernemen, waardoor 'willful ignorance' geen kans krijgt. De afgelopen maanden heeft de gemeente van Ieper én de bredere VPKB in Vlaanderen laten zien dat creatieve partnerschappen in het buitenland mogelijk blijven, maar dat kwetsbaarheid in al zijn vormen de grondtoon vormt voor dit engagement.

Noten

[1] Deze paragraaf is gebaseerd op de onderzoekspaper: 'Vulnerability in a Postcolonial Context', gepresenteerd op de Anthropos Conference: Relationality, Vulnerability and Love: Towards a Theological Anthropology for the 21st Century. Leuven, 15-17 september 2016. eleonorahof.nl/wp-content/uploads/2016/10/Vulnerability-in-the-Postcolonial-Context.pdf

[2] Dorothee Sölle, *The Window of Vulnerability: A Political Spirituality,* Minneapolis: Fortress Press,1990.

[3] Erinn Gilson, 'Vulnerability, Ignorance, and Oppression', *Hypatia* 26, no. 2 (2011), 309.

[4] Dit gebed is opgenomen in een bundel gebeden verzameld door de Protestantse Kerk en in geheel hier na te lezen: www.protestantsekerk.nl/download10158/Gebeden%20in%20een%20tijd%20van%20corona.pdf

[5] De complete orde van dienst is hier te raadplegen: protestantsekerkieper.com/podcast-met-overdenking-van-21-juni/

[6] www.facebook.com/Allemaal-mensen-843523079331984/

[7] Facebookbericht 21 juni, pagina Allemaal Mensen.

— Eleonora Hof is predikant van de Verenigde Protestantse Kerk België in Ieper. Zij promoveerde in 2016 aan de Protestantse Theologische Universiteit Amsterdam op een proefschrift over postkoloniale missiologie, waarin het thema kwetsbaarheid een belangrijke rol speelde.

Abraham en mondkapjes

Het was wel even schrikken toen we in maart hoorden dat onze huisbaas ons huis nodig had. Na heel wat heen en weer gepraat met hemel (gebed) en aarde (onze leiders), zetten we twee weken later onze spullen op een vrachtwagen. Op weg naar een onbekende stad, met een onbekende taal, 1500 kilometer verderop.

De HEER zei tegen Abram: 'Trek weg uit je land, verlaat je familie, verlaat ook je naaste verwanten, en ga naar het land dat ik je zal wijzen.' (Genesis 12:1)

Een huis vinden met voldoende privacy om ons werk te kunnen doen bleek niet mee te vallen. Het werd een huis op een bovenetage, met veel licht (en herrie!).

Toen ze daar waren aangekomen, trok Abram het land door tot aan de eik van More, bij Sichem. In die tijd werd het land bewoond door de Kanaänieten. (Genesis 12:5-6)

En toen kwam de lockdown. Met mondkapjes voor viel het niet mee om met onze glimlach contact te maken. Niet dat die glimlach veel geholpen zou hebben. In de krant stond immers dat die 'gevreesde ziekte' door buitenlanders het land in kwam. Binnen blijven dus! Dat lichtend licht en zoutend zout moesten nog even wachten.

'Ik zal zegenen wie jou zegenen, wie jou bespot, zal ik vervloeken. Alle volken op aarde zullen wensen gezegend te worden als jij.' (Genesis 12:3)

Inmiddels zijn we drie maanden verder. Elke dag neemt het aantal Covid-19-gevallen toe. Tegelijk nemen de regels af. De dagloners krijgen weer wat werk. Het risico op besmetting neemt toe. 'Moet je niet maar eens terug naar Nederland?' wordt ons gevraagd. Gek genoeg is die trek er niet. Het voelt of we onze tentpinnen hier moeten vastslaan.

Ergens ten oosten van Betel en ten westen van Ai sloeg hij zijn tent op. Hij bouwde er een altaar voor de HEER en riep er zijn naam aan. (Genesis 12:8)

Hier willen wij God aanroepen. Dat 'de volken gezegend zullen worden' klinkt als een wat te pretentieus gebed, maar misschien mogen we toch door onze mondkapjes en ogen heen iets van het geloof van Abraham laten zien.

— Kirst en zijn vrouw zijn verbonden aan Wycliffe Nederland en wonen al meer dan twintig jaar in Azië. Kirst werkt voor een wereldwijde christelijke ontwikkelingsorganisatie.

Blijven of terugkeren?

'Ook in tijden van crisis zoals de Covid-19-pandemie blijven zendingswerkers op hun post om de wederkerigheid tussen zendende en ontvangende organisatie te garanderen.' Arco de Leede en Ruben Hadders van Interserve en Jan Ouwehand van zendingsorganisatie GZB reageren op deze stelling.

'Wij gaan niet – help ons blijven'

Eind maart stuurden we een e-mail naar al onze partners – we spreken eigenlijk niet over zendingswerkers[1] – met de oproep: 'Mocht je voor of met de zomer in Nederland willen zijn, dan moet je dat nú regelen.'

We hielden er ernstig rekening mee dat het tot de zomer – en misschien zelfs langer – niet mogelijk zou zijn om terug te vliegen naar Nederland. En dan is de afstand opeens heel groot, veel groter dan de 'anderhalvemetersamenleving' waar wij nu mee moeten omgaan. Zo ver weg van vrienden en familie, van goede gezondheidszorg: er zijn genoeg redenen te bedenken voor onze partners om in Nederland te willen zijn gedurende deze onzekere tijd. Maar de keuze hebben wij aan hen gelaten.

Op hun post

Voor ons in Nederland is het een nieuw fenomeen, zo'n *lockdown*. De typisch Nederlandse toevoeging 'intelligent' doet weinig af aan het feit dat alles anders gaat dan normaal en mensen veel onzekerheid ervaren. Maar sommigen van onze partners hebben al vaker met een *lockdown* te maken gehad, zonder te weten hoe lang deze zou gaan duren. Hoe dan ook, zij hebben al veel langer te maken met het 'nieuwe normaal'. Zij werken in gebieden in Azië en het Midden-Oosten die vaak gesloten zijn voor het evangelie en waar zij bijna dagelijks te maken hebben met gevaren en onzekerheid.
Toch is dat juist de reden dat onze partners 'op hun post' zijn gebleven: omdat zij zich geroepen weten om te leven en te werken met mensen die vaak nog nooit een christen hebben ontmoet. Om een levende brief te zijn van Hem, die 'Immanuël' genoemd

wordt: 'God met ons'. Om onder de mensen te wonen – in navolging van Christus die afstand nam van zijn hemelse woonplaats en veiligheid en dienstbaar werd 'tot in de dood – de dood aan het kruis' (Filipp. 2).

Juist in crisistijd komt het eropaan

Ja, dat is nogal een keuze. Maar het is wel het grote verhaal in de Bijbel: om de ander te ontmoeten en lief te hebben. De vraag is in hoeverre we bereid zijn om hiervoor ongemakken en zelfs lijden te accepteren. Vraag het onze partners en zij zullen waarschijnlijk, geheel in oosterse traditie, reageren met een wedervraag: welk signaal zouden wij afgeven als we weggaan nu het moeilijk wordt? Dit is een *moment suprême*, juist in crisistijd komt het eropaan: door te blijven laten zij zien één te willen zijn met de lokale bevolking. Het zit in het DNA van onze partners. Zelfs als grote zendings- en hulpverleningsorganisaties vertrekken, kan het zijn dat zij besluiten om te blijven. Daarin volgen zij misschien niet altijd het advies van de overheid, maar wel de richtlijnen van hun Koning. Die riep mensen weliswaar *uit* deze duistere wereld, maar wel om *in* deze wereld een baken van hoop en licht te zijn. Dat is waar onze partners naar kijken: zolang zij in contact kunnen zijn met mensen, met de lokale bevolking, blijven zij.

Gezamenlijk verantwoordelijk

Makkelijk is dat allerminst. Ook omdat de steun voor hun werk steeds verder afneemt en kerken in Nederland zich steeds meer zijn gaan focussen op lokaal werk. Dat proces is al jarenlang gaande, maar wordt door

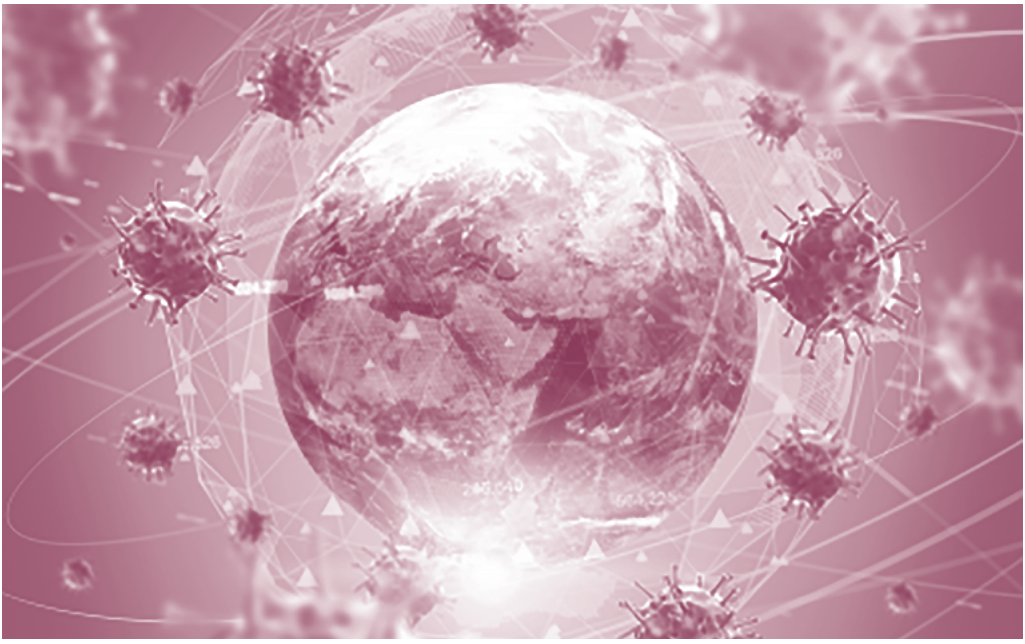

de coronacrisis versterkt. De 'Grote Opdracht' lijkt gedelegeerd aan zendingsorganisaties en wordt door steeds minder kerken ervaren als een eigen verantwoordelijkheid. Steeds meer partners zien zich genoodzaakt zelf zorg te dragen voor hun 'uitzending', bij gebrek aan een zendende gemeente.
Daarom hebben wij de afgelopen maanden namens onze partners een campagne gevoerd met de simpele boodschap: 'Wij gaan niet – help ons blijven.' En vorig jaar waren wij één van de initiatiefnemers van de campagne #nochoice. Eigenlijk is het niet alleen een oproep namens de partners, maar ook namens de jonge en kwetsbare kerk in Azië en het Midden-Oosten.
In deze gebieden leven zo'n drie miljard mensen (!) van wie de meesten nog nooit een christen hebben ontmoet. Weet u hoeveel buitenlandse christenen, uit de gehele wereld, hier als zendingswerker actief zijn? Als we de statistieken van onder andere *The Traveling Team* mogen geloven: zo'n 30.000[2]. Zouden wij hen allemaal bijeenbrengen voor een internationale conferentie, dan zouden wij aan het stadion van FC Zwolle al genoeg hebben. Ja, u leest het goed: 30.000 zendingswerkers op circa 40 procent van de wereldbevolking! Het laat wel zien waar de westerse kerk haar prioriteiten heeft.
Ook daarom blijven onze partners op hun post. In het belang van de wereldwijde kerk. Zending is al lang niet meer 'from the West to rest', maar 'from anywhere to anywhere'. Een grote zegen, maar ook een grote, gezamenlijke verantwoordelijkheid. Niet van zendingsorganisaties, maar van lokale kerken in internationale verbondenheid. Eén die vraagt om een herbezinning op de roeping en het wezen van de kerk.

Noten

[1] In de landen waar Interserve werkzaam is, wordt een westerse zendeling niet zelden gezien als minder dan een prostituee. Bovendien wekt de term 'zendingswerker' de indruk dat het een specialisatie betreft waartoe slechts enkele christenen geroepen zouden zijn. Binnen Interserve geloven wij dat *elke* christen geroepen is om te getuigen. Onze partners zijn simpelweg professionals (leraren, ICT'ers, ondernemers, etc.) die ervoor hebben gekozen om als christen te leven met mensen van andere geloven en culturen, in Azië en het Midden-Oosten.

[2] www.thetravelingteam.org/stats

Arco de Leede & Ruben Hadders zijn respectievelijk als directeur en communicatiemedewerker verbonden aan Interserve, een internationale organisatie die al meer dan 165 jaar actief is in Azië en het Midden-Oosten en christenprofessionals ondersteunt om werkzaam te zijn onder mensen van andere geloven en culturen.

Terugkeer zendingswerkers heeft weinig effect op partnerrelaties met kerken elders

Bij de Gereformeerde Zendingsbond (GZB) keerden sommigen van onze zendingswerkers terug naar Nederland tijdens de coronacrisis, terwijl anderen op hun werkplek bleven. Ik licht graag toe wat onze afwegingen hierbij waren en ik kijk ook naar de mogelijke effecten hiervan op onze relatie met kerken elders in de wereld.

Afwegingen in *real time*

Ook wij zagen de coronacrisis niet aankomen en we moesten als organisatie snel handelen met de informatie die we op dat moment hadden. In eerste instantie dachten we dat al onze werkers op hun post zouden blijven. Het advies luidde dat blijven goed mogelijk was als er geen medische noodzaak is en je lokaal jezelf kunt beschermen,. Tegelijkertijd was er in die allereerste fase de mogelijkheid voor werkers om naar Nederland te komen als de situatie op hun woonplek uit de hand zou lopen.

In het belang van de wereldwijde kerk

Toch naar Nederland

Iets later gingen we toch wat anders kijken naar dat eerste advies. We namen van een andere organisatie drie nuttige vragen over:
1. Wat zijn de medische risico's in het uitzendland?
2. Is er daar een dreiging van sociale onrust? Misschien ook nog gericht op buitenlanders als dragers van het virus?
3. Hoe gaan onze werkers om met een *lockdown*-situatie? Hebben ze een lokaal netwerk en kunnen ze het psychisch aan?

Met deze vragen hebben we elke uitzendlocatie van onze werkers tegen het licht gehouden en daar conclusies uit getrokken. Ons bestuur kwam toen met een advies voor de uitgezonden werkers om naar Nederland terug te keren. Dit was echter geen verplichting, tenzij het veiligheidsteam anders besloot in een concrete situatie. Het resultaat was dat de meesten van onze zendingswerkers bleven en een kleiner aantal terugkeerde naar Nederland. Een aantal had wel terug willen komen naar Nederland, maar dat was niet langer mogelijk omdat er geen vluchten meer waren.

Veilige werkomgeving

Een belangrijke factor hierbij is dat wij als GZB niet alleen een morele zorgplicht hebben voor onze werkers, maar ook een juridische, omdat wij een directe arbeidsrelatie hebben met onze uitgezonden werkers. Wij moeten mensen een veilige en gezonde werkomgeving bieden. In ieder geval moeten we er alles aan doen om dat mogelijk te maken. Voor ons bestuur woog dit zwaar

Coronanoodhulpactie voor de allerarmsten, van kerkenhelpenkerken.nl (GZB, Christelijke Gereformeerde Kerken en Verre Naasten).

mee in het advies om terug te komen naar Nederland. En daarom hebben we een aantal zendingswerkers die in een risicogroep vielen (vanwege leeftijd of gezondheid) verplicht om naar Nederland terug te komen.

Lokaal present zijn

Wat betekent dit nu voor de relatie met onze partnerkerken en -organisaties? Het is nog wat vroeg om dat goed te zien, omdat de coronasituatie nog voortduurt. De kracht van onze organisatie is dat we vaak lokaal present zijn met onze uitgezonden werkers. Juist in een tijd van crisis is het mooi om er dan te zijn. En je moet als werker ook niet als eerste weg zien te komen als er tegenslag is. Tegelijkertijd wil ik dit ook weer niet te groot maken. Als er een strenge *lockdown* is, ben je als zendingswerker ook niet echt van waarde voor de partner en dan kun je die tijd net zo goed in Nederland afwachten. Daarom was ook de vraag of werkers nog lokaal kunnen werken belangrijk bij de beslissing om wel of niet naar Nederland te komen. Als je je werk niet meer kunt doen en als je lokale netwerk niet zo groot is, dan ben je als werker niet echt meer betekenisvol aanwezig en dan is het ook moeilijk om zo'n situatie lang vol te houden.
Daarnaast hebben we ook mooie voorbeelden gezien van werkers die wel iets konden betekenen tijdens de *lockdown*, door bijvoorbeeld voedselpakketten uit te delen. Dat is dan weer een prachtig getuigenis van je aanwezigheid.

Langetermijneffect

Ik denk niet dat onze partnerrelaties negatief worden beïnvloed door deze situatie. Ik kan me natuurlijk vergissen, maar ik voorzie dat in ieder geval niet. Onze partners zien het waarschijnlijk niet als een geweldig offer als onze werkers zijn gebleven. Ze weten dat wij toegang hebben tot beschermingsmiddelen en betere gezondheidszorg. Volgens mij zal dit onze relatie niet echt negatief of positief beïnvloeden.
Voor de langere termijn zou het wel kunnen zijn dat onze mogelijkheden voor uitzenden kleiner gaan worden. Het zou goed kunnen dat overheden corona gaan gebruiken om visa voor buitenlanders te verminderen en meer eisen te stellen aan zendingswerkers. Via die omweg kan het wel invloed hebben op de partnerrelatie. En dan is de vraag: hoe ben je partner zonder dat je present bent? Het reizen komt waarschijnlijk ook meer ter discussie te staan. Digitale middelen worden belangrijker in het onderhouden van partnerrelaties en dat betekent dat we zullen moeten veranderen in de manier waarop we dingen doen.

Jan Ouwehand was van februari 2010 tot september 2020 directeur van de Gereformeerde Zendingsbond (GZB).

Wat we (niet) leerden van eerdere epidemieën

Leprazending en Covid-19 in het digitale tijdperk

'Voldoen de huidige maatregelen?' Op die vraag reageert viroloog en hoogleraar Jaap Goudsmit in Medisch Contact (uitgave van de Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst) van 23 april met betrekking tot Covid-19. Hij zegt onder andere: 'Dat weet ik niet. We gaan op modellen af, gebaseerd op allerlei assumpties.' Hij constateert dat de regering deels blind en zonder gegevens moet besluiten. Hoe reageerde de organisatie Leprazending eerder op epidemieën en wat valt er nu in coronatijd toe te passen?

Al vroeg in deze coronacrisis moest Leprazending een project in Tsjaad uitstellen, gezien de risico's en het advies van de overheid. Jarenlang was aangedrongen om in de provincie Salamat leprawerk te mogen verrichten. Eindelijk was er dan de toestemming én het geld was beschikbaar, maar ...: in de regio had zich een Covid-19-patiënt gemeld. Eén patiënt. Waren we te snel met somberen over minder inkomen, of met het vaststellen welke projecten minder vitaal zijn en waarop gekort zou kunnen worden?

Niets geleerd?

Een pandemie, met een ziekteverwekker waar niemand weerstand tegen heeft, maken we niet vaak mee. Daarom valt het niet mee om goed voorbereid te zijn en adequaat te handelen. Als organisatie heeft Leprazending bijvoorbeeld niets geleerd van de Pest van Antonius, van Cyprianus of die van Justinianus. We hebben geen parate kennis over de pest in de Middeleeuwen of over die van de eerste helft van de twintigste eeuw. Evenmin hebben we als organisatie iets van de Spaanse griep geleerd. Boeken over de geschiedenis van Leprazending vertellen ons daar niets over. En wat betreft de Mexicaanse griep en de SARS-epidemie: als er al door Leprazending op werd gereageerd, dan gebeurde dat vooral lokaal en niet gecoördineerd.

Dit Portret werd geschreven aan het eind van de eerste fase van de coronacrisis en het is moeilijk te zeggen of het antwoord van Leprazending op deze crisis zal voldoen, gepast is, of misschien wel te doortastend blijkt te zijn.

In de rij voor voedsel bij het Leprazendingsziekenhuis in Chandkhuri, West-Bengalen, India.

Eten uitdelen op locatie, in India.

Er is wel aandacht besteed aan de vraag of hiv de overdracht van lepra en de ernst van de ziekte zou bevorderen. Daar lijkt geen sprake van te zijn. Wel heeft hiv het beleid in operatiekamers en in de omgang met patiënten beïnvloed.

Mensen hier bekommeren zich wél om hen

Ook over de ebola-epidemie in Sierra Leone, Ghana en Congo valt wel wat te lezen, maar die *papers* met ervaringen, lessen en aanbevelingen lagen veilig op een digitale plank. Nu daarnaar gezocht werd blijkt dat ook in tijden en op plaatsen van ebola de algemene gezondheidszorg bijna stil komt te liggen en vallen er slachtoffers onder medisch personeel. Angst, stress, eenzaamheid, verwarring en agressie vanuit de gemeenschap leggen een grote druk op de slachtoffers, hun families en het personeel in de gezondheidszorg.

Razendsnelle uitwisseling

Het internet en de sociale media maken de Covid-19-pandemie anders. Nu kan ervaring met Covid-19 razendsnel worden uitgewisseld. Kennis wordt vermenigvuldigd. We werken samen, boren fondsen aan en passen projectplannen aan. Tussen veld, lepra-patiënten en -gemeenschappen, medewerkers en donors wordt hard gewerkt om geld, al bestemd voor projectactiviteiten, op een andere manier te kunnen en te mogen besteden. Leprazending produceert voor intern gebruik een wekelijkse nieuwsbrief en deelt met overheden, andere organisaties, WHO en VN alles wat van belang is om de pandemie het hoofd te bieden.

We werken bijvoorbeeld samen aan een nieuwe campagne ter bestrijding van discriminatie van mensen met beperkingen, juist in deze pandemie. Deze mensen lopen aan tegen het tekort aan revalidatiediensten, hulpmiddelen, medicijnen, informatie. De campagne brengt ook onder de aandacht hoe zij te kampen hebben met stress, angst en onzekerheid. En er gebeurt veel meer.

In de eerste interne weekbrief werd de zorg uitgesproken dat de financiering van projecten aan de andere kant van de wereld eronder zal gaan lijden. Maar de mensen hier in Nederland bekommeren zich wél om mensen met lepra. Men bidt en geeft.

Leprazorg vanuit de medische bus, zoals hier in Bangladesh.

Zo werd er massaal meegedaan aan de actie #1Maaltijd, opgezet door tien organisaties, waaronder Leprazending.
Al die mensen brachten in twee weken tijd 300.000 euro bij elkaar met als doel: de honger, ontstaan door de Covid-19 pandemie, bestrijden. Zonder het internet, sociale media en de digitale uitzending van EO-Opwekking op Tweede Pinksterdag zou dit initiatief niet zo effectief gewerkt hebben en zouden er nu geen voedselpakketten uitgedeeld worden. Hetzelfde geldt voor de online zomercollecte van Leprazending. Mensen gaven gul via Tikkie, online bankieren en internet, voor eten, medicijnen en wondverzorging: ruim 18.000 euro in twee weken tijd.

Zorg vanuit bussen

Landen met veel leprapatiënten, zoals India, Bangladesh, Nepal en Myanmar, zijn in totale *lockdown*. Sumon Halder, *countryleader* van Leprazending in Bangladesh, zegt: 'Het openbaar vervoer ligt stil, leprapatiënten kunnen niet naar de klinieken komen om medicijnen te halen. Voor de verpleegkundigen is het vaak onmogelijk om de patiënten op te zoeken. Het is ontzettend moeilijk om de behandeling van leprapatiënten voort te zetten. Maar het moet!'
Leprazending zoekt de hulp van mensen uit kerken en lokale vrijwilligers om de noodzakelijke leprabehandeling voort te kunnen zetten, omdat patiënten anders grote risico's lopen. Normaal gesproken worden patiënten bij het ophalen van de medicijnen onderzocht. Zij kunnen zich namelijk erg ziek voelen door bijwerkingen zoals acute ontsteking in de huid, zenuwen en ogen. Die bijwerkingen behandelen is een zaak van grote urgentie.
Nu leprapatiënten hun medicijnen niet zelf kunnen ophalen werken leprazorgprofessionals vanuit bussen die ingericht zijn voor medisch werk, om op locatie patiënten te onderzoeken, medicijnen te verstrekken en aandacht te geven aan wondverzorging. In deze projecten wordt nauw samengewerkt met kerken, overheden en ministeries van volksgezondheid.
Met hulp van vele vrijwilligers, uit kerken en lokaal, kunnen de zorgprofessionals de leprapatiënten coachen en adviseren door middel van videobellen. Ook geven zij online voor-

Hygiëne-onderricht door Leprazending in India.

lichting over Covid-19. In Myanmar gebeurt dat bijvoorbeeld in samenwerking met leiders van vijftien verschillende kerken.

Kunst als waarschuwing

Gaat het over hygiëne, dan gaat het over water. Water is schaars in de landen waar Leprazending werkt. Je verspilt het niet. Jezelf schoonhouden raakt de kern van hygiëne, raakt nu het hart van de corona-maatregelen. Mensen die zó spaarzaam met water om moeten gaan, begrijpen niet meteen dat je 'zomaar' iedere keer je handen wast. Het waarom van de Covid-19-richtlijnen wordt niet zonder meer opgepakt.

Ons 'bidden voor' wordt opgeschud

Daarom zijn 'bewustmakingssessies' noodzakelijk. Leprapatiënten leren ter plekke hoe je het meest effectief je handen kunt wassen en zij krijgen stukken zeep uitgereikt. Tijdens de sessies wordt hun plek aangegeven met krijt, anderhalve meter uit elkaar. De zorgwerkers helpen met het naaien van mondkapjes – in hun vrije tijd kruipen zij achter hun naaimachine.
Om de preventieve maatregelen echt voor iedereen begrijpelijk te maken – ook als je niet kunt lezen – en het zich bewust zijn van het gevaar van het coronavirus aan te scherpen, tekenen medewerkers van het leprazieken-huis in Salur (India) '*rangoli*' op de openbare weg: kunstwerken, met als boodschap: 'Bescherm jezelf!'

Is God boos?

Mensen met lepra hebben een zeer lage weerstand. Zij horen bij de meest kwetsbare mensen in onze wereld. Door hun ziekte worden ze vaak op alle fronten gediscrimineerd en verstoten. Mensen zijn bang voor hen en vragen zich altijd al af: 'Stel dat ze je besmetten? Waarom kregen ze lepra? Hebben zij gezondigd? Is God boos op hen?

Wondverzorging op locatie.

Educatie Covid-19-richtlijnen.

Zijn ze vervloekt?' Mensen blijven liever uit hun buurt en er leven veel vooroordelen, die bijdragen tot eenzaamheid.
Maar leprapatiënten maken zonder hulp van anderen nagenoeg geen kans op een waardig leven. Daar komt nu de Covid-19 pandemie bovenop. Ook voor hen – misschien juist voor hen – levensbedreigend. Niet alleen om het virus zelf, maar ook vanwege de *lockdown*.

Neem Shakan Lal uit India. Hij is door zijn familie verstoten omdat hij lepra heeft. Hij woont in een hut aan de rand van het dorp. Lepra veroorzaakt wonden aan zijn voeten – hij kan geen lepramedicijnen ophalen of voor wondverzorging naar het ziekenhuis gaan. Normaal gesproken helpt zijn zoon hem, maar die kan niet komen vanwege de lockdown en hij is door de Covid-19-crisis zijn baan in de stad kwijtgeraakt. Hij kan zijn vader niet meer helpen, terwijl de situatie van Shakan Lal verergert. Het team van Leprazending heeft hem gevonden en inmiddels krijgt hij goede hulp.

Gebedsverzoeken

Ons 'bidden voor' wordt opgeschud. We zijn vertrouwd met het steeds weerkerende nieuws over het leprawerk van alledag, over noden van patiënten, gemeenschappen en ziekenhuizen. Vanuit de projecten komen nu andere gebedsverzoeken. Vaak heel persoonlijke verzoeken van leprapatiënten of leprazorgwerkers, Covid-19 gerelateerd.

Het Anandaban-ziekenhuis in Nepal deelt hun nieuwe zorg met ons. Zij bieden naast leprazorg ook reguliere zorg aan mensen uit een wijde omgeving en genereren daarmee voor een groot deel eigen, lokaal inkomen. De vermenging van gewone zorg en leprazorg helpt bovendien het lepra-stigma tegen te gaan, omdat iedereen in hetzelfde ziekenhuis wordt geholpen. Maar door hun Covid-19-maatregelen ligt die reguliere zorg nu grotendeels stil. Mensen moeten thuisblijven en het ziekenhuis staat daardoor voor een grote financiële uitdaging. Personeelsleden leverden al een deel van hun salaris in. Zij vragen ons te bidden om voorspoed.

— Gretha Woort-Bos is communicatieprofessional bij Leprazending en Piet Both is voormalig medewerker van deze organisatie.

Oproep voor een 'economie van het leven' in een tijd van pandemie

Gezamenlijk schrijven van WCC, WCRC, LWF en CWM

De huidige Covid-19-pandemie heeft elk aspect van ons leven ontwricht in een wereld die al geplaagd wordt door immens menselijk leed. Als reactie daarop hebben de Wereldraad van Kerken (WCC), de Wereldgemeenschap van Gereformeerde Kerken (WCRC), de Lutherse Wereldfederatie (LWF) en de Raad voor Wereldmissie (CWM) door middel van het gezamenlijke initiatief New International Financial and Economic Architecture (NIFEA) op 17 en 24 april 2020 een e-conferentie bijeengeroepen met het thema 'Economy of Life in a time of Pandemic'.

De Covid-19-pandemie heeft wereldwijd aanzet gegeven tot het herdenken van hoe we ons tot elkaar en tot de wereld verhouden. Waar aan de ene kant de drang naar terugkeren naar 'normaal', het leven voor de corona, de overhand heeft, is aan de andere kant duidelijk dat juist dat 'normaal' de hoofdoorzaak is achter de pandemie en de snelle verspreiding ervan. De zoektocht naar een 'nieuw normaal' gaat dan niet alleen om afstand houden van elkaar, maar ook om de vraag hoe we onze wereld opnieuw vorm moeten geven zodat we kans hebben op een toekomst.
In het onderstaande document wordt de pandemie in een macrocontext van de globale economie, van armoede voor velen en welvaart voor enkelen en de realiteit van klimaatverandering geplaatst. De experts namens de organisaties doen vanuit christelijk perspectief voorstellen over hoe het anders kan en moet als we blijven in de belofte van leven in volheid voor allen. Hieronder volgt de vertaalde tekst.

Een panel van deskundigen die deel uitmaakten van het NIFEA-proces heeft sociaal-economische analyses, theologisch-ethische beschouwingen en praktische aanbevelingen gedaan met het oog op de verlangde systemische transformatie waar de verklaring van São Paolo over spreekt: een International Financial Transformation

In 2012 kwam een groep economen, kerkleiders, activisten, politici en theologen samen in de staat São Paulo in Brazilië om na te denken over een andere wereldwijde financiële en economische architectuur. Deze samenkomst was een gevolg van het decennialange werk van alle vier (WCC, CWM, WCRC en LWF) de betrokken organisaties op het gebied van economische, sociale en ecologische rechtvaardigheid. Het São Paulo Statement: International Financial Transformation for the Economy of Life is het document dat voortkwam uit deze bijeenkomt. Het geeft een analyse van de huidige situatie en doet concrete voorstellen over hoe veranderingen in deze architectuur aan te brengen.

for an Economy of Life, die nu door het NIFEA-proces in gang is gezet.[1]
De crises van de Covid-19-pandemie zijn geworteld in menselijke malaise en systemische ziekten. Ze komen voort uit onderdrukkende en uitbuitende economische systemen die gebaseerd zijn op de logica van winstbejag, sociaal-economische ongelijkheid, ecologische onverschilligheid, politiek eigenbelang en koloniale erfenissen. Deze gezamenlijke boodschap is niet alleen bedoeld om onze diepe bezorgdheid te uiten, maar ook om de christelijke gemeenschap, de regeringen en de internationale financiële instellingen op te roepen tot een verantwoord optreden dat de diepere oorzaken van de crises die nu voor de wereld aan het licht komen, aanpakt.

Crises blootgelegd

De Covid-19-pandemie is zowel het product van als de aanzet tot de huidige economische catastrofe. De noodsituatie op het gebied van de volksgezondheid is symptomatisch voor een diepere economische crisis die eraan ten grondslag ligt. Decennia van bezuinigingen – in het mondiale Zuiden, als onderdeel van de strenge schuldvoorwaarden, en in het mondiale Noorden, als gevolg van de wereldwijde financiële crisis van 2008 – hebben veel landen volkomen weerloos gemaakt ten aanzien van deze dreiging. Bovendien heeft inefficiënt en corrupt bestuur op nationaal niveau het onvermogen van regeringen om degenen die het meest kwetsbaar zijn voor de pandemie te steunen, verergerd.
De ecologische crisis waar de wereld vandaag de dag mee te maken heeft – een direct gevolg van economische winningsystemen, alsof de aarde een onbegrensde hulpbron is voor meedogenloze uitbuiting – is nauw verwant aan de Covid-19-pandemie. Wetenschappers die de biodiversiteit en de gezondheid van onze ecosystemen in de gaten houden, herinneren ons eraan dat 'grenzeloze ontbossing, ongecontroleerde uitbreiding van de landbouw, intensieve landbouw, mijnbouw en ontwikkeling van de infrastructuur alsmede de uitbuiting van wilde diersoorten, een 'perfecte storm' hebben gecreëerd voor het ongecontroleerd verspreiden van ziekten'. Bovendien legt de exponentiële verspreiding van het coronavirus als gevolg van de verstedelijking en het wereldwijde luchtverkeer 'de menselijke hand in een pandemie' bloot, waarbij '[Covid-19] misschien nog maar het begin is'.[2]
Ongekende economische *shutdowns* en grenssluitingen om de verspreiding van Covid-19 in te dammen leiden tot een plotselinge daling van de klimaatverandering veroorzakende uitstoot en tegelijkertijd tot

een wereldwijde economische crisis, die op haar beurt leidt tot een spiraal van werkloosheid en toenemende ongelijkheid. De maatregelen om de sociaal-economische gevolgen van de pandemie aan te pakken zijn slechts palliatief en vooral gericht op het redden van bedrijven in plaats van mensen. Op sommige plaatsen worden de economieën alweer opgestart met het risico dat er steeds meer slachtoffers vallen, waardoor het vermeende compromis tussen het redden van de economie en het redden van levens wordt bemoeilijkt.
Zoals in vele, zo niet alle crises dragen toch al kwetsbare personen, onder wie laagbetaalde en zwart werkende arbeiders, de armen, vrouwen, kleurlingen, migranten en vluchtelingen, de zwaarste lasten wat betreft het verlies van levens en levensonderhoud.
De huidige situatie heeft gevolgen voor de mensenrechten en versterkt autoritaire regimes. Covid-19 wordt gebruikt om xenofobe en racistische agressie aan te wakkeren, waardoor gemarginaliseerde groepen en mensenrechtenactivisten nog meer in gevaar komen. De *lockdown* heeft er ook toe geleid dat velen niet in staat zijn te ontsnappen aan huiselijk geweld.
Deze crisis benadrukt de immense waarde van de gezondheidszorg, de zorgeconomie en de toegenomen zorgdruk op vrouwen. Terwijl de zorgeconomie nu wordt gevaloriseerd, heeft het werk in de zorg in de huidige kapitalistische context vaak een verdere onderdrukking van vrouwen en arbeidsmigranten betekend. De privatisering van de gezondheidssector en de winstgerichtheid van de farmaceutische industrie en het octrooisysteem hebben het onvermogen van het huidige economische kader om voor de waardigheid van mensen te zorgen en deze te handhaven aan het licht gebracht.
Hoewel het kapitalisme de impuls om lief te hebben, te zorgen en te delen met de drang om te concurreren verdringt, heeft de crisis ertoe geleid dat gemeenschappen over de hele wereld diepe reserves van medeleven, vriendelijkheid en vrijgevigheid hebben gemobiliseerd, met name daar waar de markten hebben gefaald. Dit onderstreept het potentieel van een economie die gebaseerd is op de zorg voor de meest kwetsbaren, elkaar en de aarde.

Naar een vernieuwde schepping

We leven in een apocalyptische tijd en worden eraan herinnerd dat de term 'apocalyps' betekent: onthullen of ontmaskeren. In momenten als deze is Covid-19 niet de grote 'gelijkmaker', maar de grote 'onthuller'. In zijn licht zien we opnieuw de verwrongen realiteiten en ongelijkheden die door machtige belangen als 'normaal' en onbetwistbaar zijn verkocht. Covid-19 zou de grote 'gelijkmaker' kunnen worden, als we de openbaring hiervan benutten voor een transformatie waardoor we juist degenen die door uitbuitende en alleenheersende systemen zijn neergehaald kunnen verheffen. Dit is een oproep tot ommekeer, waarbij we geroepen zijn te luisteren naar 'het gekreun van de hele schepping' en haar hoop op verlossing (Romeinen 8:22-23).
Te midden van schadelijke ideologieën die de werkelijkheid vervormen en de meest kwetsbaren machteloos maken, spreken we in alle oprechtheid vanuit theologisch-ethische perspectieven over het volgende.

Bewustworden van onze overmoed
Covid-19 biedt de mensheid een nieuwe nederigheid, die ons een nieuwe toewijding zou kunnen geven om te leven op een manier die niet ten koste van de aarde of van anderen gaat, noch om systemen toe te passen die offers vragen van kwetsbare mensen en gemeenschappen. We realiseren ons opnieuw en andermaal de zonde van economische systemen die geregeerd worden door een supremacistisch antropocentrisme.

Samen zorgen voor ons gemeenschappelijk huis

Het koesteren van onze gemeenschappen
Liefde, zorg en verbondenheid zijn sleutelelementen voor veerkracht in de strijd tegen Covid-19. Fysieke afstand moet worden gecompenseerd door familiale en sociale solidariteit. Als we de gemeenschap koesteren, is het mogelijk dat nieuwe modellen en waarden voor onze economieën, die niet gebaseerd zijn op competitie maar op zorg voor elkaar en de aarde, kunnen floreren; dat nieuwe opvattingen over familie – voorbijgaand aan de beperkingen van het patriarchaat en de verwantschapsrelaties, geleid door de visioenen van de meest kwetsbaren – het fundament van onze gemeenschappen zouden vormen; dat grenzen zouden vallen, racisme zou worden ontmanteld en xenofobie zou worden vervangen door radicale gastvrijheid.

Het tegengaan van gevestigde belangen
Zelfs in de diepe crisis die door Covid-19 werd veroorzaakt, zijn er sterke gevestigde belangen die profiteren van of controle hebben over de manier waarop de crisis wordt beheerd en ervaren. We zitten in dezelfde storm, maar we zitten niet allemaal in hetzelfde schuitje. De machten moeten in deze crisis nog steeds geconfronteerd worden met de dood en de schulden waarvan ze hebben geprofiteerd moeten worden blootgelegd.

Het transformeren van systemen
Covid-19 overschaduwt velen met angst, doet hun veiligheid teniet en ondermijnt zelfs hun geloof. In dit moment van crisis hebben we een bevrijdende theologie nodig, gekoppeld aan een verlossende economie. De menselijke oorzaken en de systemische wortels van deze pandemie wijzen op de noodzaak van systemische verandering als we ons willen laten bekeren door de openbaring die Covid-19 ons biedt, zelfs als het sommige van die reusachtige systemen op de knieën brengt. We moeten iets beters bouwen, om te zorgen voor een ‘economie van het leven’ die gebaseerd is op rechtvaardigheid en waardigheid voor iedereen.

Dit is een profetisch moment. Als kerken zien we hier een weg naar de nieuwe schepping. Deze strijd zou als vrucht kunnen dragen: de verlossing van de aarde van moedwillige uitbuiting. Dit is eschatologische hoop die niet op het einde van de dagen is geënt, maar in de val van zondige systemen. Alles zal veranderen (1 Korintiërs 15:51) als de waar-

heid wordt verteld, de oude afgodsbeelden van *empire* en economie worden neergehaald en de zorg van de Schepper weerspiegeld wordt in een schepping die niet eindeloos wordt uitgebuit, maar diep wordt gezegend.

Een dringende oproep tot actie

Met de belofte van een nieuwe schepping voor ogen, doen we de volgende oproepen.

Met spoed en op korte termijn:

- Wij hernieuwen onze oproep aan internationale banken en financiële instellingen om de buitenlandse schulden van landen met een laag of gemiddeld inkomen (die al voor de pandemie op een schadelijk niveau lagen) kwijt te schelden. In de herstellende en bevrijdende geest van het jubeljaar moeten landen, met name in het Zuiden van de wereld, meer zeggenschap krijgen om het hoofd te kunnen bieden aan de uitdagingen van de Covid-19-crisis, met name om de financiering te waarborgen voor de opbouw van de veerkracht en het levensonderhoud van mensen en gemeenschappen.
- Wij roepen regeringen op om de nodige middelen uit te trekken voor de volksgezondheid en de sociale bescherming van de honderden miljoenen mensen wiens levensonderhoud is gedecimeerd als gevolg van de *lockdowns*. Dit omvat het waarborgen van wijdverspreid testen, het verstrekken van beschermende en andere uitrusting voor de gezondheidszorg, essentiële werknemers en ziekenhuizen; gezondheidszorg voor iedereen en met name de meest kwetsbare mensen;; het zoeken naar een effectief maar ook toegankelijk en betaalbaar vaccin of genezing; het ondersteunen van basisinkomens, bijstand en uitkeringen, loonsubsidiemaatregelen en steun voor kleine bedrijven.
- Wij herhalen onze oproep om het voorstel van de Zacheüs-belasting uit te voeren: het initiëren van een progressieve vermogensbelasting, belasting op financiële transacties en koolstofbelasting op nationaal en mondiaal niveau; de herinvoering van vermogenswinsten en erfrechten; maatregelen om belastingontduiking en -ontwijking te beteugelen; en herstelbetalingen voor slavernij en andere sociale en ecologische schulden, onder andere door middel van schuldkwijtschelding. Bovendien moet een Covid-19-toeslag worden geheven op de supervermogende, op aandelen- en hedgefondsen, en multinationale, e-handels- en digitale ondernemingen die nog meer rendement uit de huidige crisis halen om de noodmaatregelen op de pandemie te kunnen financieren.

Op de middellange en lange termijn:

- We roepen de regeringen op om publiek en ecologisch gemeengoed terug te winnen en te vrijwaren van neoliberale processen van privatisering en commodificatie; een basisinkomen voor iedereen te garanderen; en levensbevestigende bereiken als gezondheid, onderwijs, water en sanitaire voorzieningen, agroecologie en hernieuwbare energie te bevoorrechten in zowel de herstelplannen van Covid-19 als in de plannen voor

de langere termijn. Onze samenlevingen moeten diepgaand investeren in wat de crisis als essentieel heeft onthuld: op gemeenschap gebaseerde systemen van gezondheid, zorg en veerkracht, alsmede de bescherming en het onderhoud van ecosystemen waarin onze economieën uiteindelijk zijn ingebed.

- Wij roepen de Verenigde Naties (VN) op om een Economische, Sociale en Ecologische Veiligheidsraad van de VN op te richten (voortbouwend op het voorstel van de Stiglitz-commissie uit 2009 voor een wereldwijde economische coördinatieraad), die het voortouw zal nemen bij de aanpak van onderling verbonden economische, sociale en ecologische crises die een gecoördineerd internationaal optreden vereisen. Geen enkel land is een eiland. De huidige situatie en de groeiende klimaatramp vragen om coherentie, samenwerking, innovatie en transformatie op wereldschaal.

Tot slot roepen we onze eigen christelijke gemeenschappen op om opnieuw te streven naar een Nieuwe Internationale Financiële en Economische Architectuur (NIFEA), om een voorbeeld te zijn van een 'economie van het leven' in ons werk en leven, en om zich aan te sluiten bij christelijke organisaties en sociale bewegingen om het pleidooi voor de genoemde noodmaatregelen en systemische veranderingen te versterken.

Gedeeld commitment

De Covid-19-pandemie heeft blootgelegd dat we samenleven in een gemeenschappelijk economisch, sociaal en ecologisch huis. Onze reactie op deze wereldwijde gezondheidscrisis en de kolossale, langdurige economische en ecologische noodsituatie moet onze intrinsieke onderlinge afhankelijkheid erkennen en onze economische, sociale en ecologische doelstellingen bij elkaar houden. Dit vraagt om samenwerking en solidariteit binnen en tussen landen, belichaamd in netwerken van geloofsgemeenschappen, het maatschappelijk middenveld en sociale bewegingen, en om nieuwe systemen van mondiaal bestuur die zijn geworteld in rechtvaardigheid, zorg en duurzaamheid. Door middel van dergelijke acties en in die geest kunnen we, als we moedig zijn, manieren vinden om onze systemen, machten en harten niet in de oude orde, maar in de nieuwe schepping te verankeren.

Noten

[1] www.oikoumene.org/en/resources/documents/wcc-programmes/public-witness-addressing-poweraffirming-peace/poverty-wealth-and-ecology/finance-speculation-debt/sao-paulo-statement-international-financialtransformation-for-the-economy-of-life

[2] www.theguardian.com/world/2020/apr/27/halt-destruction-nature-worse-pandemics-top-scientists

Vertaald uit het Engels: Nienke Pruiksma

In pandemische tijden...

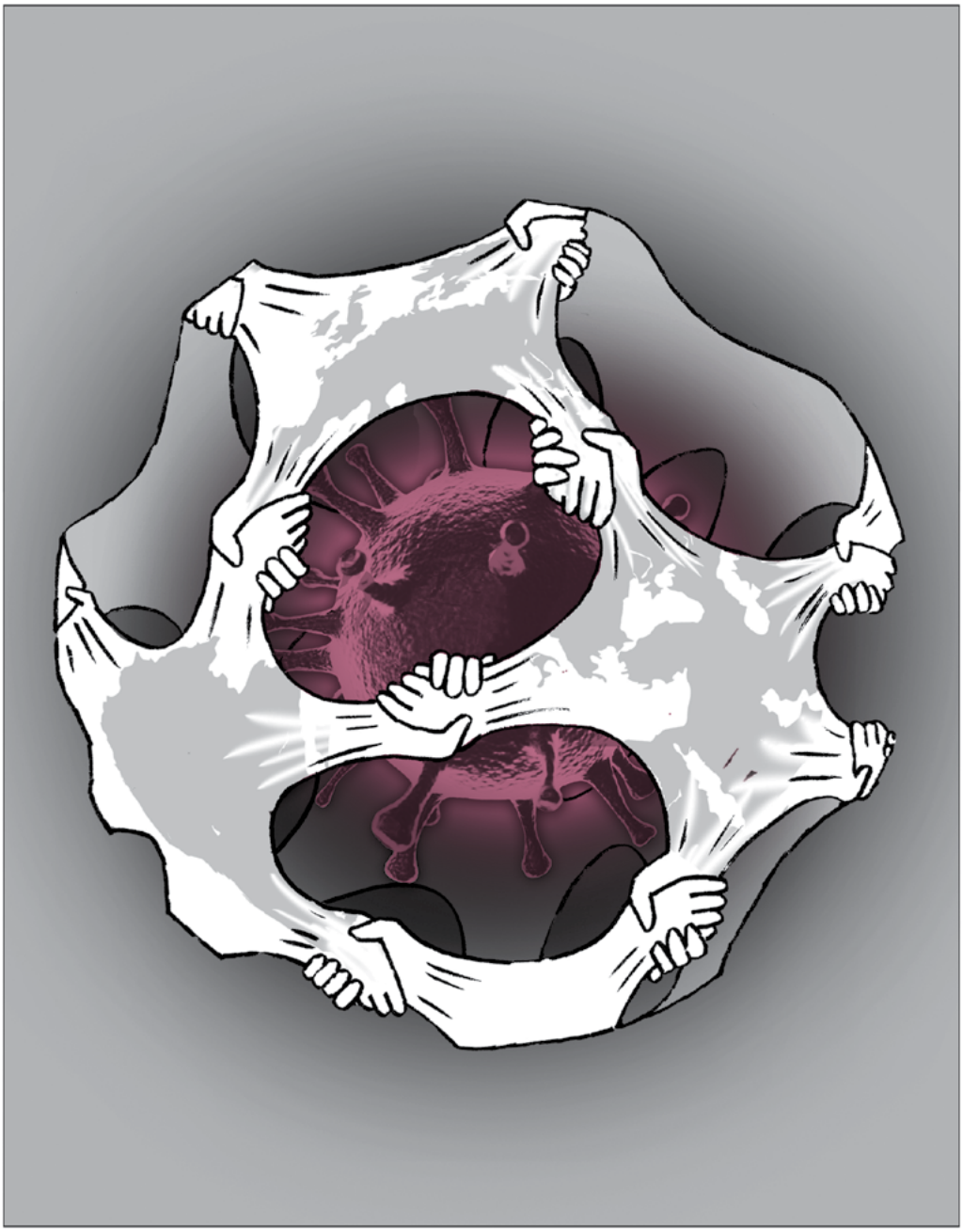

niet uit elkaar, maar met elkaar...

Voor iedereen die wel een kopje koffie kan gebruiken

Waar verblijf je als iedereen thuis moet blijven maar jij geen thuis hebt? De eerste weken van de intelligente *lockdown* waren er op internet vele mooie foto's van de lege straten in Amsterdam te zien, maar in de praktijk waren de straten nooit helemaal leeg: de mensen die op straat leven waren ook in deze situatie onzichtbaar.

Ze konden 's nachts wel naar de nachtopvang, maar overdag moesten ze naar buiten. De capaciteit in de inloophuizen ging omlaag, want ook daar moest anderhalve meter afstand worden gehouden waardoor er minder mensen tegelijkertijd naar binnen konden. Openbare plekken, zoals de bibliotheek, waren gesloten en zelfs op plekken waar het normaal toegestaan is om te zitten – de trappen voor de supermarkt achter de Dam bijvoorbeeld waar dak- en thuislozen zich vermengen met toeristen – werden nu rood-witte linten aangebracht om te voorkomen dat er een verzamelplek gecreëerd werd. Waar ga je dan naartoe? Hoe kom je aan je natje en je droogje?

Op straat

Als straatpastor van Amsterdam kom ik overal dak- en thuislozen tegen en mijn plek is dan ook allereerst op straat, juist ook ten tijde van de coronacrisis. In gesprek met een collega binnen de Protestantse Diaconie Amsterdam ontstond het idee voor de *Koffiets*, een bakfiets waarmee vrijwilligers, collega's en ik zeven dagen per week de straat op gaan. We mochten een grote bakfiets lenen van een ander project, de *Sociale Kruidenier*, zodat we niet alleen spullen konden vervoeren maar ook meteen ruim anderhalve meter afstand konden houden. Zo zochten we, binnen de regels en beperkingen van de overheid en het RIVM, naar een manier om nabij te kunnen zijn terwijl we afstand bewaren.

Rond de bakfiets

De mensen die we tegenkwamen begrepen allemaal dat we afstand moesten houden maar waren blij dat we kwamen. 'Al kom je alleen maar met een glimlach', zei een man in het Vondelpark. Met de kopjes koffie kwamen ook de gesprekken los. Ze deelden verhalen en de ervaring dat ze zo mogelijk nog

Straatpastor Hanna Wapenaar toert door Amsterdam met de Koffiets.

meer vermeden werden dan voorheen, geen eten meer vonden in de prullenbakken en geen inkomsten meer hadden door bijvoorbeeld het terugbrengen van statiegeldflessen. Als je al contant geld kreeg, dan kon je het bijna nergens uitgeven want alles moet contactloos.

'Al kom je alleen maar met een glimlach', zei een man in het Vondelpark

Tegelijkertijd kwamen we ook mensen tegen die vroegen of ze iets voor ons konden doen, misschien ook eens meefietsen, koffie uitdelen. Vrijwilligers waren zo gevonden, want het gaf mensen een veilige optie om iets te betekenen voor een ander, even buiten te zijn en te bewegen met een duidelijk en eenvoudig doel. Inmiddels hebben we een groep van twintig vrijwilligers die meefietsen, los van de groep die de broodjes smeert. Ook bij deze groepen komen de verhalen los. Een man vertelde dat hij laatst op een recreatief fietstochtje iemand zag zitten en dacht 'ik stap even af om te vragen hoe het met hem gaat' en dat vervolgens ook deed.
Inmiddels zijn er weer meer en meer mensen op straat, maar wij blijven voorlopig fietsen en schenken koffie aan iedereen die wel een kopje kan gebruiken.

— Hanna Wapenaar is straatpastor bij de Protestantse Diaconie in Amsterdam.

‘Flowerpower’ in Bloemenbuurt

De naam *Flowerpower* roept bij oudere lezers vast allerlei beelden uit de jaren zestig op, helemaal als er ook nog een pipowagen in het spel is! Bij Flowerpower in de Bloemenbuurt van Ede draait het echter om de bloei van de wijk met aandacht voor mensen in hun concrete leefsituatie, met alle uitdagingen die daarbij horen. De motivatie van initiatiefnemers Hillie en Henri van Dijk en Marlies en Johan Brander is geworteld in het evangelie: het gaat om vrede met God, met jezelf, met anderen en met de schepping.

Aandacht voor de wijk

Henri van Dijk vertelt over het begin: ‘Zeven jaar geleden sloten we de bijbelkring van onze kerk af met het praktisch helpen van iemand die vereenzaamd was. Dat gaf deze mevrouw nieuwe hoop. Toen begonnen we na te denken over de wijk waarin we wonen, maar waar we niet naar de kerk gaan: wat merken zij ervan dat we christen zijn? Zo kwamen we tot een activiteit met Kerst en vandaaruit ging het balletje rollen.’
Nu is *Flowerpower* niet meer weg te denken in de Bloemenbuurt en er zijn veel activiteiten voor verschillende doelgroepen zoals kinderen, jongeren en vrouwen. Er is een buurtbarbecue en een kinderclub, en vooral met Kerst en Pasen zijn er bijzondere evenementen. Ook doen een aantal mensen mee aan de cursus ‘Mensen van de Weg’, waarin levensvragen worden besproken en de Bijbel opengaat.

‘Daar gaat het ons vooral om, dat we echt in contact komen met mensen’

Via die activiteiten zijn er veel contacten gelegd. Henri: ‘En daar gaat het ons vooral om, dat we echt in contact komen met mensen. In onze wijk is er veel eenzaamheid, er zijn sociale problemen en er zijn mensen die niet genoeg inkomen hebben. Regelmatig staat er iemand bij ons voor de deur die om hulp vraagt bij praktische problemen. Ook vragen ze om gebed als er iemand ziek is.’

Flowerpower-ontmoeting voor de pipowagen.

Voedseldeelkastje.

Nieuwe wegen vinden

'Toen het coronavirus kwam, moesten we alle activiteiten stoppen. Dat was wel zuur, maar we zochten naar nieuwe manieren om met mensen in contact te blijven. We gingen niet meer bij mensen naar binnen, maar we maakten wel een praatje op straat of in de tuin. We deden veel boodschappen voor oudere wijkbewoners en kookten ook voor aan aantal mensen. Daarnaast hebben we ook een voedseldeelkastje geplaatst waar mensen voedsel in kunnen doen of het eruit halen. In één situatie was het wel even spannend toen we iemand hielpen die ziek was en naar het ziekenhuis moest (en wél naar binnen gingen). Het leek erop dat deze mevrouw corona had, maar dat was achteraf toch niet zo. Dan help je toch, vanuit het vertrouwen dat God erbij is.'

Een rood lint

Hoe kijken ze terug op de afgelopen tijd? Henri: 'We moesten stoppen met de eenvoudige vieringen in de pipowagen tijdens de vastentijd. Dat vond ik enorm jammer. Daar waren soms twaalf mensen in die kleine wagen! Aan de andere kant hebben we nu met onze paasactie – een tasje met *goodies* als je aan je deur een rood lint hebt geknoopt – méér mensen bereikt dan in eerdere jaren. Vanwege corona hebben we ook meer tijd gehad voor bezinning: waar ligt onze focus, hoe worden wij als werkers ondersteund, hoe ziet de toekomst eruit? Het is sowieso goed om met die vragen bezig te zijn.'

— Jaap Haasnoot is regiocoördinator voor Oostelijk Afrika bij de GZB en lid van de redactie van *TussenRuimte*.

#Nietalleen

Toen duidelijk werd dat door de quarantaine de samenleving op een heel laag pitje zou moeten draaien, mensen alleen thuis kwamen te zitten, geen hulp meer ontvingen en tussen wal en schip dreigden te raken, sloegen kerken en christelijke organisaties de handen ineen en het platform #Nietalleen werd in het leven geroepen.

Het scala aan organisaties dat via dit platform hulp bemiddelt en coördineert is breed: de Rooms-Katholieke Kerk, Protestantse Kerk, ABC-gemeenten, kleinere gereformeerde kerken, EO, Stichting Present, Groot Nieuws Radio, ChristenUnie en nog vele anderen. Ook het Ministerie van VWS neemt deel. Via de website www.nietalleen.nl en het nationale nummer 0800-1322 kunnen mensen met een hulpvraag of een hulpaanbod contact opnemen. De deelnemende organisatie stelt menskracht ter beschikking om te bemiddelen tussen vraag en aanbod. Ondertussen staat de teller van *#Nietalleen* op meer dan 1600 initiatieven in heel Nederland.

'HipHelpt'

HipHelpt, een van de deelnemende organisaties, bericht bijvoorbeeld over de match die ontstaan is tussen een mevrouw in de risicocategorie voor het coronavirus en Cindy:

'Mevrouw klopt aan bij HipHelpt voor hulp met het doen van haar boodschappen. Ze kan niet terugvallen op een sociaal netwerk. Door haar smalle beurs kan ze ook geen beroep doen op de bezorgdiensten van de supermarkt.'
Er wordt een match gemaakt met Cindy, een vrijwilligster bij haar uit de buurt.
Cindy vertelt later over haar ervaring: 'Het is vanaf de eerste keer bellen al een bijzonder mooi contact. We praten letterlijk uren met elkaar, erg leuk, juist omdat we elkaar de eerste twee keer niet eens kenden en elkaar ook nog nooit hadden gezien.'
Ze heeft tijdelijk de boodschappen voor haar gedaan. Sinds een aantal weken ontvangt mevrouw een pakket van de voedselbank en haar buurman doet indien nodig een extra boodschap voor haar in het weekend.'

‘Licht voor Dordt’

In Dordrecht sloegen kerken de handen ineen en startten in het kader van *#Nietalleen* de corona-hulpactie *Licht voor Dordt*:

> ‘We willen op deze manier oog hebben voor onze naasten in nood’, vertelt Petra Jongekrijg, een van de initiatiefnemers. ‘Voor dak- en thuislozen is er een uitgiftepunt voor eerste levensbehoeften. Mensen kunnen hier elke dinsdag en zaterdag soep, brood en toiletartikelen afhalen.’
> Onder normale omstandigheden kunnen mensen in Dordrecht aankloppen bij het Aandachtscentrum of bij Broodnodig, maar die activiteiten zijn stilgelegd vanwege de crisis. ‘Mensen lopen nu maar wat rond op straat, vervelen zich en kunnen nergens terecht voor soep en brood’, vertelt Petra. ‘We zijn heel blij dat we de mensen nu toch een maaltijd kunnen aanbieden.’

Waardering

Het initiatief *#Nietalleen* kreeg ook koninklijke waardering. Koningin Máxima belde met Jurjen de Groot, directeur van de Dienstenorganisatie van de Protestantse Kerk en van Kerk in Actie. Ze sprak met hem over *#Nietalleen* en bedankte alle vrijwilligers die handen en voeten geven aan de roeping van de kerk.

Handen en voeten geven aan de roeping van de kerk

Ook toonde ze zich onder de indruk van het ondernemerschap van de initiatiefnemers die dit platform in zo’n korte tijd hebben opgericht. Koningin Máxima liet weten dat zij dit initiatief zeer waardeert en dat ze hoopt dat het platform ook na de coronacrisis blijft bestaan, omdat er zoveel mensen door geholpen worden die anders in de kou zouden staan.

Met dank aan HipHelpt en de Protestantse Kerk in Nederland voor de teksten en verhalen.

— Nienke Pruiksma is stafmedewerker bij de Nederlandse Zendingsraad en hoofdredacteur van *TussenRuimte*.

Samenkomen in tijden van corona?!

Vol enthousiasme zingen de aanwezigen in de zondagse kerkdienst in Burgas. De verplichte mondkapjes hangen bij de meesten onder de kin en afstand houden lukt ook niet erg, omdat er meer mensen aanwezig zijn dan volgens de richtlijnen mag.

Een paar dagen eerder sprak ik de predikantsvrouw, die me vertelde dat ze voorzichtig zijn in de kerk. De afgelopen maanden zijn er al vijf of zes protestantse pastors aan Covid-19 overleden na een kerkelijke conferentie en afgezien van dat trieste feit op zich was de manier waarop dat in de media opgepakt werd niet erg fijn. De gemeente kan het zich dus niet veroorloven dat er een corona-uitbraak zou zijn na een kerkdienst, dat zou de naam van de kerk geen goed doen.
Met verbazing sla ik, zoveel mogelijk afstand houdend en zwijgend met mijn mondkapje voor, alles gade. Later vraag ik haar waarom ze te veel mensen toegelaten hebben en ik vertel haar dat er in mijn gemeente in Veenendaal een rooster is wie wanneer naar de kerk mag. Ze is geschokt als ze dat hoort: je kunt mensen die naar de kerk komen toch niet wegsturen?!

Nog lang denk ik hierover na. Meerdere pastors gestorven, negatieve publicaties, overtreden van de wet, veel risico op besmetting ... Ik zou andere keuzes maken en kan die ook theologisch verdedigen: in principe moeten we de overheid gehoorzamen, we zijn verantwoordelijk voor onze naasten en we hoeven God toch niet te verzoeken? Maar ook zij kunnen dat: wie God zoekt moet je niet weigeren en Hij kan iedereen beschermen, ook tegen een virus in een overvolle kerk. Dat kan ik ook beamen, maar toch ...

Ik spreek een Duitse zendeling die het met mij eens is. Dat roept een nieuwe vraag op: gaat het hier eigenlijk wel om theologie of heeft het meer te maken met cultuur, met een clash *tussen West en Oost? Ik heb daarop nog geen antwoord, maar vraag me intussen wel af of ik zondag hier naar de kerk zal gaan ...*

— Foka van de Beek is als theologe en toerustingswerker door de GZB uitgezonden naar Burgas in Bulgarije, stad en provincie aan de Zwarte Zee.

Tropenarts Mark Godeschalk in Congo:

'Ik bewonder de veerkracht van mensen hier'

Wat brengt een Nederlandse arts ertoe om in een missieziekenhuis in Congo te gaan werken? Er komt nogal wat bij kijken om met je gezin juist daar te wonen: onveiligheid, een slechte infrastructuur, ebola en weinig medische middelen, om maar een paar zaken te noemen. Wat maakt het de moeite waard om daar te wonen en te werken? En hoe ziet de coronapandemie eruit vanuit Congo?

Kun je iets over jezelf vertellen en over de plek waar je woont en werkt?

'Ik woon in het noordoosten van de Democratische Republiek Congo (DRC), in het dorp Lolwa. Hoe verder je Congo intrekt, hoe dieper je je bevindt in tropisch regenwoud. Natuurlijk hebben de dorpelingen bomen gekapt om huizen te bouwen en te kunnen wonen, maar je voelt je midden in het oerwoud. Afstanden zijn groot, wegen slecht of afwezig. De bevolkingsdichtheid is laag en we hebben meer dan veertig procent oorspronkelijke bewoners, Pygmeeën, in onze omgeving wonen. Oost-Congo is al decennialang het terrein van conflicten. Het is een mengeling van stammenstrijd, politiek en controle over de rijkdommen, goud bijvoorbeeld, die de regio heeft.
Dit heeft zijn weerslag op de levensomstandigheden van de Congolezen. Veel mensen leven met moeite van wat ze op hun akker verbouwen, ze hebben geen stromend water of elektriciteit en kunnen nauwelijks hun kinderen naar school laten gaan. Velen zijn al meermaals gevlucht vanwege onveiligheid.

Mark Godeschalk is arts internationale gezondheidszorg en tropengeneeskunde (AIGT). Sinds 2016 is hij met zijn gezin uitgezonden via de GZB: tot begin 2018 in Rwanda en daarna in de Democratische Republiek Congo. Zijn vrouw Corine is medisch ingenieur en ze hebben drie kinderen: Thijmen (8 jaar), Aron (6 jaar) en Aimée (2 jaar). *www.gzb.nl/ZorginCongo*

Patiënten moeten lange afstanden afleggen voor een behandeling. Veiligheidsproblemen zorgen er ook voor dat de gezondheidszorg onder druk staat. De kerk wil helpen met goede medische zorg en heeft de verantwoordelijkheid over veel gezondheidszorgfaciliteiten. Wij werken samen met de Congolese kerk *Communauté Emmanuel* in het missieziekenhuis van Lolwa, dat een verwijszieken-huis is voor het gebied.'

Wat was je motivatie om arts te worden?

'Ik heb al vanaf mijn kindertijd de wens om arts te worden. Ik herinner me dat mijn

basisschooljuffrouw een verhaal vertelde over de roeping van een zendingsarts. Dat ben ik nooit vergeten. Maar om eerlijk te zijn, wilde ik arts worden om het arts-zijn, om mensen te helpen. Pas gaandeweg, nadat ik tot geloof kwam, ben ik gaan nadenken over hoe mijn beroep een rol kan hebben in Gods grotere plaatje.'

Met welk idee ging je naar Congo?
'Ik ging naar Congo met het verlangen om Gods liefde te laten zien aan de Congolezen door met elkaar te investeren in de lokale gezondheidszorg. Ik wil zorgen voor zieken op een plaats waar onvoldoende mensen zijn om dit te doen.'

Is je motivatie veranderd nu je aantal jaar in Afrika werkt?
'Nee, wat dat betreft is dat niet veranderd. Na vier jaar werken in Afrika – eerst anderhalf jaar in Rwanda en daarna in Congo – zie

Tropenarts Mark Godeschalk in het missieziekenhuis van Lolwa in Congo.

ik nog meer dat er veel werk te doen is hier. Ik ben wijzer geworden, maak misschien andere keuzes in sommige situaties, maar de basis is hetzelfde gebleven.'

Hoe zie je de rol van medisch werk vanuit de kerk in Afrika?

'Medisch werk is heel lang de verantwoordelijkheid van de kerk geweest in Oost-Afrikaanse landen. Langzaam zie je dat de overheid waar mogelijk die verantwoordelijkheid overneemt en dat juich ik toe. Maar Congo is daar absoluut nog niet toe in staat. De overheid is vaak afwezig, inadequaat of corrupt. We zien bijvoorbeeld dat het Ministerie van Gezondheid in de bestrijding van epidemieën vrijwel volledig afhankelijk is van buitenlandse steun als het gaat om expertise, personeel en materiaal. Programma's voor hiv, tuberculose en malaria met buitenlands donorgeld komen moeilijk aan in afgelegen gebieden zoals waar wij wonen. En de reguliere gezondheidszorg kent nauwelijks een overheidsinjectie, maar draait op wat er lokaal wordt verdiend. De kerk in Congo is daarom de enige stabiele en betrouwbare motor van medisch werk op dit moment.'

'De kerk is hier de enige stabiele motor van medisch werk'

Hoe is het om in een land te wonen waar onveiligheid en de dreiging van een epidemie steeds weer op de loer liggen?

'In een regio waar gewapend conflict makkelijk kan ontvlammen zijn we voorbereid met evacuatieplannen en gezonde alertheid. Aan de rand van het ziekenhuisterrein is een landingsbaan waar de MAF, de Mission Aviation Fellowship, ons zo nodig kan ophalen. De dreiging van epidemie is natuurlijk altijd in elk land aanwezig. Maar we weten dat Congo extra kwetsbaar is vanwege het zwakke gezondheidszorgsysteem. Dat uit zich momenteel in een enorme mazelenepidemie, met méér sterfte dan door ebola. Terwijl de mazelen eenvoudig te voorkomen is met het tijdig en voldoende vaccineren van de populatie.
In de dagelijkse praktijk voelen we ons niet onveilig. Het leven gaat voor ons gewoon door zonder onheilspellende achtergrondmuziek of zo. We zien wel de gebrokenheid en moeite onder de Congolezen en dat raakt ons vaak. Elke hulp is welkom, maar het voelt soms als een druppel op de gloeiende plaat. Zeker als veel oorzaken van die gebrokenheid buiten onze macht liggen.'

Hoe gaan Congolezen in jouw omgeving om met de onzekerheden van het leven?

'Congolezen lijken wel gewend aan de onzekerheden van het leven. Ze zijn ontzettend flexibel en christenen laten zich soms bijna willoos meevoeren met de stroom van het leven zoals God dat voor hen bedoeld heeft, zo zeggen ze zelf. Ik bewonder de veerkracht van mensen hier. Bijvoorbeeld onze verpleegkundige Richard, die een maand met zijn gezin gekidnapt is geweest door een islamitische militie. Hij is verhuisd, bouwt zijn leven weer van voren af aan op en heeft een soort vuur van vreugde in zijn hart dat nooit te blussen lijkt. Natuurlijk zijn er ook anderen die afhaken en

zich bijvoorbeeld verliezen in alcoholisme en zo de situatie alleen maar erger maken. Maar veel vluchtelingen van conflictzones die ik hier zie, zetten de schouders eronder en proberen er wat van te maken.'

Hoe kwam het nieuws over de dreiging van corona bij jullie binnen?

'We hebben de ontwikkelingen van Covid-19 gevolgd en eerst bleef het op afstand. Maar zodra we zagen dat het virus zich buiten China ging verspreiden, wisten we dat we kans liepen het hier in Congo tegen te komen. Er is vrij veel reisverkeer tussen Congo en China, vanwege de handel en de verschillende mijnen. Uiteindelijk is het virus voornamelijk via Europa en de hoofdstad Kinshasa Congo binnengekomen. Direct werden grenzen, scholen en kerken gesloten. Hierdoor zijn wij in het oosten, ver van Kinshasa, nog gespaard gebleven voor een uitbraak. We weten niet zo goed hoe het

'Congolezen lijken wel gewend aan de onzekerheden van het leven.'

verder zal gaan. We hebben in ieder geval het ziekenhuis voorbereid op mogelijke Covid-19-patiënten. Maar we weten dat we hier in onze setting erg beperkt zijn en bijvoorbeeld geen hoogwaardige IC-zorg met beademing en dergelijke hebben.'

Hoe kijken jullie naar het Westen waar nu 'opeens' de kwetsbaarheid gevoeld wordt?

'Vanuit mijn artsenblik begrijp ik soms niet zo waarom men zich in *high-income* landen ineens kwetsbaar voelt. We weten al lang dat ziekten zich steeds sneller kunnen verspreiden en een pandemie als deze was ergens te verwachten. Toch lijkt het voor veel mensen als een schok te komen dat ziekte het hele leven op de kop kan zetten. Ergens hoop ik dat het mensen helpt te beseffen dat onze wereld nooit maakbaar wordt en dat we nooit alles in de hand kunnen houden. En dat het de basis mag zijn voor een zoektocht naar onze Heer, die onze Rots is en nooit verandert.'

Denk je dat er na corona iets gaat veranderen in de relaties tussen kerken en organisaties in het Westen en kerken in Afrika?

'Enerzijds is duidelijk dat met de coronapandemie iedereen in hetzelfde schuitje zit, want het virus houdt geen rekening met afkomst of woonplaats. Maar het wordt helaas ook heel duidelijk hoe groot de verschillen zijn. In Nederland kunnen ernstig zieke patiënten tenminste hoogwaardig worden behandeld, in Congo niet. De meeste Nederlanders kunnen hamsteren als er een *lockdown* wordt afgekondigd, maar veel Congolezen moeten rondkomen met wat ze dagelijks verdienen en hebben zelden spaargeld. Ik ben bang dat de coronacrisis tot nu toe vooral heeft versterkt hoe groot het verschil is tussen kerken in *high-income* landen en kerken in Sub-Sahara Afrika en dat men hier nog steeds sterk afhankelijk is.

Ik hoop dat de relatie tussen kerken hiermee volwassener wordt

Ik hoop dat deze ouderwetse, paternalistische en afhankelijke houding gaat verdwijnen. Natuurlijk is hulp van levensbelang voor veel mensen in onze regio. Daar zien we nu gelukkig ook initiatieven van: voedseldistributie en het doorbetalen van salarissen ondanks weinig inkomsten. Maar kan de kerk hier die hulp ontvangen zonder in een afhankelijkheid te schieten? En kan de kerk die hulp geeft dit doen zonder de regels te willen bepalen? Ik waardeer het enorm dat mensen hier vanuit het wellicht gebrekkige dat ze hebben, zien wat ze wél kunnen doen, zoals bijvoorbeeld bidden voor de coronacrisis in Europa of Congolese ebola-experts laten uitwisselen met epidemiologen uit de Verenigde Staten. Ik hoop dat de relatie tussen kerken hiermee volwassener wordt. Zo heeft God zending ook bedoeld volgens mij: als een uitwisseling tussen christenen op verschillende plekken in een evenwichtige relatie.'

Wat helpt je om door te gaan als het tegenzit?

'Het hangt af van de situatie. Soms helpt het om even rustig te zitten en een tegenslag anders te belichten en een andere insteek te

'Zending is volgens mij bedoeld als uitwisseling tussen christenen in een evenwichtige relatie.'

kiezen. Soms helpt het om de emotie eruit te gooien en weer verder te gaan. Soms moeten we bepaalde situaties laten voor wat ze zijn en ons richten op iets wat wél kans van slagen heeft. Soms moeten we even weg uit onze werk- en woonomgeving om écht uit te kunnen rusten. Soms moeten we er dwars doorheen. Het was bijvoorbeeld moeilijk toen de veiligheidssituatie een poosje te onzeker was en we tijdelijk weg moesten uit Congo. Je kunt niets anders dan dit te accepteren op dat soort momenten. We zijn in Gods handen en Hij zet Zijn werk voort, ook als we er niet zijn.'

— Jaap Haasnoot is regiocoördinator voor Oostelijk Afrika bij zendingsorganisatie GZB en redactielid van *TussenRuimte*.

Mooi huilen

‘Er is altijd een goed moment voor tranen die je doen opleven.’

Een tijdje geleden zag ik een zeer dunne vrouw geknield op de uitgedroogde grond zitten tussen de palen die rond haar dorp in Kenia stonden. De vrouw droeg een geel gewaad en had een geborduurde hoofddoek om haar hoofd. In haar armen lag een dood kind, haar zoon. Niemand vergezelde haar tijdens die begrafenis onder een ongenadige zon die het zweet op haar knokige armen en gezicht deed parelen. Haar huilen was privé, maar in de openlucht.
Het was een scherp klinkende litanie die niet irriteerde; eerder leek haar klaagzang op een geoefende gewoonte. Op regelmatige wijze mengde de vrouw haar kreunen met woorden gesproken als een kanarie die zich pijnlijk maar waardig verhief. Ze wiegde heen en weer met het lege lijf van het kind, gewikkeld in een klein wit tuniek waaruit slechts het ongetekende gezichtje tevoorschijn kwam. De vrouw legde liefdevol een hand op de kleine en maakte daarna een cirkel in de lucht, terwijl ze terugkeerde tot haar gesprek met onzichtbare wezens.
Later vernam ik dat het onzichtbare publiek haar goden betrof en dat het gesprek een aanklacht was omdat zij het leven van haar kind niet hadden gespaard. Het kind was enige dagen eerder gestorven en zij had al de nodige tranen vergoten om het verlies. Nu vormden haar tranen een onbetwistbare aanklacht, een nadrukkelijke eis om een reden voor de nalatigheid. Het is mogelijk om je de goden die om de kleine vrouw heen zaten voor te stellen in een schuldige stilte, zonder enig antwoord, niet uit berouw, maar uit onwetendheid: het is immers hun taak niet om naar mensen te luisteren, maar om door hen gediend te worden. Deze Afrikaanse vrouw huilde mooi, met overgave.
Mooi huilen, met overgave, is kiezen voor huilen. Het zijn niet de tranen van de onmiddellijke rouw door gebroken liefde of de breuk van een te voorzien maar onherstelbaar verlies, zoals na een lange ziekte. Het zijn niet de druppels die over het ooglid vallen als iemand, eindelijk, iets zei dat je moest horen, zoals het lichaam je om water kan vragen. Mooi huilen is een beslissing.
Je huilt omdat je moet, het is een noodzaak om verder te kunnen leven.
De dood verbannen.

Ik huil met overgave, ik huil mooi, wanneer ik de nederlaag en het verlies heb geaccepteerd. Het is het moment van beredeneerde rouw. Het troosteloze huilen doet ons wegzinken in een zee van onzekerheid, smekend om een reden; dan zijn we er nog niet. Het huilen met overgave, het mooie huilen, komt als we al antwoorden hebben, als we die tot ons hebben laten doordringen, als het tijd is om dat hoofdstuk te sluiten en als we weer bereid zijn om ons onder de mensen te begeven.
Het mooie huilen is stoïcijns. De breuk verlamt; de tranen met overgave zetten in beweging. In de eerste sluit je je op, terwijl er bij de andere niets anders overblijft dan te gaan. Het verlammende huilen is een confrontatie met machteloosheid. Het mooie huilen is actief. Het is anders dan de onuitputtelijke waterval van waarom en hoe die ons in de ban houdt tijdens de nog onverklaarbare ramp. In de troosteloosheid gaat men ten onder; de mooie tranen, die met overgave, redden.
Je gaat zitten om mooi te huilen, omdat het lichaam weet dat de tijd daar is. In de donkerste dagen sleept een machtige vloed ons mee en je hebt dapper gestreden om de golf te boven te komen. Met overgave huilen laat de deur dichtslaan in het gezicht van de monsters. De genezende kracht ervan laat kleuren stralen als een landschap en geeft een hemel die door de regen schoongewassen is: hernieuwd. Het lijkt wel alsof er geen verleden meer is en alles in de volgende stappen opgelost zal worden. De longen vullen zich met frisse lucht, je ogen branden niet meer, het zicht is helder. Je drinkt koud water, neemt een douche en gaat op pad.

Het mogelijke, voorspelbare en onoplosbare verlies. Elk belangrijk huilen in ons leven heeft een eigen landschap.
In *Onzichtbare steden*, in een van de gesprekken tussen Genghis Khan en Marco Polo, vertelt Calvino dat de mogol droomde van een stad die hem machteloos maakte. Hij eist van de Venetiaan dat hij die stad bezoekt en terugkomt om hem te vertellen waarom de mensen in haar haven stil, maar met tranen, afscheid nemen. Polo belooft dat hij in die haven zal aanleggen, maar dat hij niets zal delen over zijn ontdekkingen. ‘De stad bestaat en heeft een eenvoudig geheim’, schrijft Calvino. ‘Ze kent alleen vertrek en geen terugkomst.’
Soms hebben we een stad nodig om naartoe te gaan en een vertrek te bewenen. Ik wens dat met overgave huilen onderdeel van de topografie wordt. Het is niet pervers om de architectuur van Parijs te besmetten met ons melodrama en het is ook geen toeristisch masochisme. Huilen is een privé aangelegen-

heid, zonder twijfel, maar huilen tussen vreemden die jouw taal niet spreken heeft dezelfde bevrijdende kracht. Ik zou willen huilen in een Napolitaanse kerk, omringd door in het zwart geklede oude vrouwen. Ongebreideld huilen in iemands armen is een gedeelde taal van zout en snot.
Mijn eerste stad van mooi huilen was Berlijn. Ik was geland, nam een taxi, beklom de trappen naar mijn piepkleine hotelkamer, ging op het bed zitten en verborg mijn gezicht urenlang in mijn handen. Ik huilde, liggend op het matras en later op mijn buik op de grond. Ik huilde, uit het raam kijkend, en nog eens, mijn gezicht weerkaatst in de spiegel. Ik huilde op twee manieren, eerst met het laatste beetje troosteloosheid van weer een mislukking, maar al snel met de opluchting dat ik het verleden achter me kon laten. Als ik nu weer in Berlijn terug ben, huil ik zacht, melancholisch of nostalgisch, vanwege dat huilen toen dat een weg vooruit opende.
Ik denk dat je alleen mooi kunt huilen als je verliest en als je het grootste goed dat je kunt krijgen hebt ontvangen: een vorm van liefde. Je huilt met overgave, om de vernietiging van het verlaten zijn, om het verraad, om de dood van iemand die een stuk van jou met zich meeneemt, om die iemand geboren wordt, om iemand die in je leven komt en een nieuw perspectief opent. Ik heb in Mexico-Stad gehuild om een uitgesteld einde. In Quito om liefde, pijnlijk als een open wond. Mijn huilen in Montreal was als duizend kristallen om een wereld die om mij heen instortte, totdat mijn maag pijn deed. In Washington, waar oorlogen worden besloten, huilde ik om het leven van mijn pasgeboren zoon.

Men huilt zoals men leeft. Men huilt zoals men is.
Ik heb het prachtige huilen van een Japanse vrouw gezien: haar stem een dunne draad, twee kleine tranen die op de grond vielen; daarna stilte, verstilling. Haar lichaam onbeweeglijk en een blik gericht op een plek lager dan de grond, de wereld draaide langzaam. De vrouw droeg een regenjas en een zeemanshoed, ze wachtte op een bus. Haar verdriet was menselijk, ik zag een vogel met gebroken vleugels.
Ik heb klaagvrouwen gezien, met hun theatrale tranen. Tranen die je kunt kopen om geweend te worden wanneer je zelf nog niet kunt huilen zoals het hoort.
Ik heb in het Italiaans zien huilen – luid en roodaangelopen. Ik heb in het Arabisch horen huilen – een scherpe, eeuwenoude klaagzang. Ik heb een man in het Engels horen huilen, een ingehouden Angelsaksisch, verstopt achter een vuilniscontainer in Chelsea; toen hij klaar was met huilen, zijn sigaret door-

weekt, ademde hij diep en ging terug naar zijn werk alsof er alleen maar rook was geweest.
Er zat eens een vrouw voor mij in de metro tussen Friendship Heights en Cleveland Park. Met een elegant gebaar sloot zij een boek. Haar elfenvingers liet ze op de roman rusten, wellicht uit tevredenheid met het gelezene en geleefde. Ze wreef twee tranen uit haar wimpers; ze zag dat ik haar zag en glimlachte om de treurnis te verminderen. Ze vertrok met lichte pas, alsof ze wist dat ik de beschadigde persoon was.

In volledige overgave huilen: het toont de zachte mortel van onze kwetsbaarheid. Het waarschuwt dat we zorg nodig hebben en ruimte om te genezen. Huilen om anderen verbindt ons met de pijn van de ander: we zijn gepast menselijk, sociaal, goed. Experts noemen het de theorie van de geest: zelfs een vierjarige kan de psychologische gesteldheid van een persoon in tranen raden.
We hebben zeeën van tranen overleefd. Het is een evolutionair antwoord: wie huilt geeft aan dat hij of zij aandacht nodig heeft; wie niet huilt kan worden vergeten. Degene die tranen laat rollen kan zelfs medelijden bij de vijand opwekken.
Wij mensen huilen als enige van emotie. Verdriet, rouw, treurnis. Liefde. Huilen doen we op sleutelmomenten van ons bestaan, als we geboren worden en aan het einde. Bij elk van deze gelegenheden kunnen mooie tranen binnenglippen.
Niemand huilt mooier dan de gemeenteleden bij een zwarte begrafenis in New Orleans. Ik was erbij.

We leven gebonden aan taal, als intelligente varkens, om zin te geven aan de wereld. Het komt voor dat ons niets anders rest dan het leven te ‘bewoorden’, omdat de weg die we kenden eindigde: pandemie.
De gebouwen van ons bestaan kunnen nog zo veel ramen hebben, maar er is een schaarste aan deuren. Het is ons overkomen: we schrijven geschiedenis door een stille wereld door het raam gade te slaan. Is dat een straat of besmette lucht?
Dit was mijn situatie maandenlang, totdat ik nog een keer mooi huilde.
De aanleiding was misschien wel een van de minst tragische: een zoon. Ik ontmoette hem terwijl de wereld zich verborg voor een onzichtbare crimineel. Duizenden kilometers gevlogen om hem te kunnen omarmen, na dagen, weken, één-twee-drie-vier maanden zonder zijn geur.
Je ziet, je kijkt, je omarmt – zo krachtig dat je zijn botten haast breekt, je wilt je wel verstoppen in zijn lijf – en je huilt. Alsof je de wereld hebt geschapen en de woorden ontbreken om dat wat is een naam te geven. Je enige taal is water en zout.

Ik chat met Julio:
Het herinnerde geween is als koude druppels – *zeg ik.*
Mooi – *zegt hij.*
En huilen maakt de kring van genegenheid rond – *zeg ik*: we huilen omdat we het recente verlaten worden willen vergeten, maar we huilen ook om de herinnering aan goede dingen. Vrolijkheid overheerst niet en religies hebben gelijk als ze spreken over een zee van tranen: totdat we lachen van het huilen.
Nu we het hebben over huilen – *zegt hij* – niemand kan op straat voorbij kijken aan iemand die huilt of lacht, zonder zich af te vragen wat er is gebeurd. Het zijn schandalen, zelfs bij minder intense huil- of lachbuien, en we zijn niet immuun. Maar de lach is besmettelijker dan de traan. Huilen vereist een moment van contemplatie en vlucht. Je kunt iemand zien lachen en jij lacht ook. Als je iemand ziet huilen, weet je niet goed wat te doen.

Een van mijn laatste mooie huilbuien was het afscheid van mijn laatste oma, enkele jaren geleden. Even voordat ik haar huis verliet keken we elkaar aan en wisten we dat we elkaar belogen met woorden, maar niet met onze handen of lichaam. Ik wist dat ze enkele dagen later zou overlijden. Mijn oma wist dit zelf ook al een tijd, omdat ze verteerd werd door een vreselijke kanker. Ze vroeg me of ik in haar plaats haar achterkleinkind, mijn zoon, heel veel zoenen wilde geven. Maar ik zei dat ik terug zou komen en hem mee zou nemen, zodat ze hem zelf kon knuffelen, dat alles goed zou komen, dat we elkaar snel weer zouden zien. Mijn oma aaide me over mijn wang en ik kon de leugen niet meer volhouden. Ik brak uit in een waterval van snotterende tranen. Zij glimlachte, vroom. Zij vertrok, ik zou verder leven, en zij was het die mij troostte. Slechts twee tranen verlieten de ogen van Bianca, zoals die van de zeeman van Khan en Polo, zeilend in een langzame boot naar nergens.

Vertaling uit het Spaans: Nienke Pruiksma

— Diego Fonseca schrijft columns en artikelen op het gebied van politiek, economie en machtsstructuren, onder andere voor de *New York Times* en *El País*. Hij is directeur van het Seminario Iberoamericano de Periodismo Emprendedor in Mexico en co-directeur van het Institute for Socratic Dialogue in Barcelona.

... daar is God

Het is alweer even geleden, maar net na de corona-uitbraak waren de Stille Week en Pasen anno 2020 ongewone dagen, waarin op afstand werd herdacht en gevierd. Ondanks de verplichte afstand worden juist in deze tijd vriendschap en liefde op bijzondere manieren zichtbaar.
Ook ik beleefde op afstand een viering mee op Witte Donderdag. Ondanks het beeldscherm voelde ik me sterk verbonden met wat er gebeurde. De tekst 'ubi caritas', die traditioneel op Witte Donderdag klinkt, werd een aantal keer achter elkaar gezongen en bleef in mijn hoofd resoneren: *Ubi caritas et amor, Deus ibi est. – Waar vriendschap en liefde is, daar is God.*

Het werk hiernaast, 'Ubi Caritas', is een verbeelding hiervan en maakt deel uit van een vierdelige serie over de Stille Week en Paaszondag. Elk werk bestaat uit drie op elkaar genaaide lagen stof. Deze drie lagen beelden de echtheid, ondoordringbaarheid en diepte van deze dagen uit. De drie lagen witte stof van 'Ubi Caritas' zijn deels transparant, zodat de lagen eronder zichtbaar zijn en er een patroon ontstaat. Hierop borduurde ik de tekst van het lied 'Ubi caritas'. Elke letter maakte ik met meerdere steken zichtbaar. Door dit te herhalen, kreeg het maakproces een meditatief karakter en zette de tekst zich vast in mijn gedachten. Kijk ik nu de wereld in, zie ik de daden van vriendschap en liefde die in deze tijd extra betekenis krijgen. Door de woorden van het 'Ubi caritas' zie ik in die daden God blijvend verschijnen in een wereld waarin alles anders is geworden.

— Jolien van der Velde-van Braak MA is kunsthistorica en theologe. Zij zoekt de verbinding van beeldende kunst met geloof, kerk en theologie.

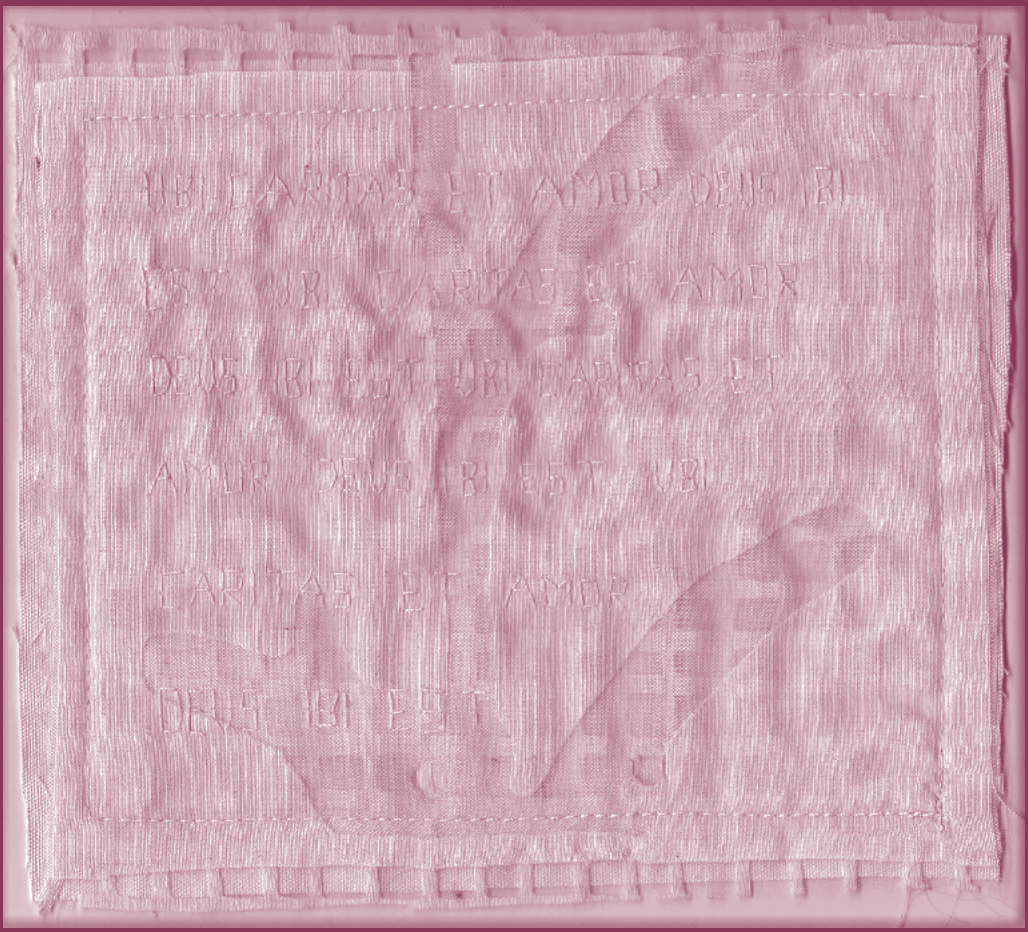

Jolien van der Velde-van Braak, 'Ubi Caritas' (2020), textiel, ca. 18x17cm

‘Wie ben ik volgens jullie? Christologie in Afrika’

Stel je voor, ik sta in de rij bij de registratiebalie van een conferentie en ik hoor niet alleen het KiSwahili, een belangrijke taal in het gastland, maar ook Nederlands, Engels en Chichewa, de nationale taal in mijn thuisland Malawi! Dit was mijn ervaring op de tiende conferentie van de African Society for Evangelical Theology (ASET) die plaatsvond van 6 tot 7 maart 2020 in Nairobi, Kenia. De conferentie werd georganiseerd door de Africa International University (AIU) in Nairobi en trok sprekers en deelnemers uit heel Afrika, Noord-Amerika en West-Europa.

Het thema was zeer toepasselijk: ‘Wie ben ik volgens jullie? Christologie in Afrika’, omdat dit een van de laatste internationale conferenties was vóór de afgelastingen om de verspreiding van het coronavirus te beteugelen. Het thema bracht de lopende academische christologische discussies samen van vóór het Covid-19 tijdperk. Achteraf beschouwd werd echter ook de noodzaak van een robuuste christelijke betrokkenheid bij de pandemie door christenen in de hele wereld belicht en vroegen we ons misschien wel af: ‘Wie zeggen we dat Hij is? Christologie tijdens een wereldwijde pandemie.’ Het zal interessant zijn om inzichten te verzamelen van de Afrikaanse christologieën op basis van de huidige ervaringen met de pandemie in het licht van de ervaringen uit het verleden en de inspanningen om andere epidemieën en pandemieën aan te pakken. Het continent heeft vanaf juni 2020 het laagste aantal dodelijke slachtoffers van de pandemie.

Tijdens de conferentie werden papers gepresenteerd met een waaier aan theologische achtergronden en disciplines. Naast evangelicals waren er ook deelnemers en publicaties vanuit onder meer anglicaanse, gereformeerde en methodistische achtergrond. Te midden van deze diversiteit bleef de identiteit van AIU en ASET zeer zichtbaar.

’s Morgens werd begonnen met aanbidding onder leiding van AIU-studenten. De betrokkenheid en de gastvrijheid van medewerkers en studenten waren hartverwarmend.

Het thema ‘Wie ben ik volgens jullie? Christologie in Afrika’ was voldoende toegespitst om de neiging tot homogenisering van het vakgebied Christologie uit te dagen. Een prominent voorbeeld voor mij was hoe een spreker het Goede Nieuws van Jezus in de lijn van Jesaja plaatste – het zet het keizerrijk en zijn onderdrukkingen op zijn kop en is een afwijzing van de dominante Hollywood-afbeeldingen van Jezus als ‘superheld/superman’ met de nadruk op fysieke kracht en esthetiek. Een tegen-narratief dat de spreker voorstelde was de Jezus-afbeelding in de Zuid-Afrikaanse film *Son of Man* (2006), waar de nadruk wordt gelegd op Zijn solidariteit met de zwakken en degenen die lijden. Aan de andere kant was er een spreker voor wie Jezus vooral onze Hogepriester is, door Wie geestelijke verzoening met God mogelijk is, Degene die moet leiden tot verzoening tussen mensen en gemeenschappen.

Het zou interessant zijn om een vervolgconferentie te houden over hetzelfde thema en dan in het licht van de huidige Covid-19-pandemie. —

Thandi Soko-de Jong

FILM

Paterson – het eenvoudige bijzonder

De voorganger van onze gemeente vertelde mij enthousiast over *Paterson* (2016). Normaal vraagt hij mij om filmtips, maar dit keer begon hij. Deze film van de Amerikaanse regisseur Jim Jarmusch gaat over een jonge buschauffeur. Hij heet Paterson, net als de stad Paterson waar hij woont. Hij is gelukkig met zijn vrouw Lara, die altijd een creatief projectje onder handen heeft. Paterson houdt er een vaste routine op na: hij staat vroeg op, rijdt dezelfde buslijn en wandelt iedere avond langs zijn stamkroeg. Een smartphone heeft hij niet ('de wereld werkt prima zonder'), maar wel een notitieboekje om gedichten in op te schrijven. Als chauffeur heeft hij misschien wel de mooiste positie om de stad en de mensen in die stad te observeren.

In een tijd waarin we onszelf zorgen maken en kwetsbaar achten door het virus dat om ons heen grijpt, vind ik een film als *Paterson* juist aan kracht winnen. Daar waar wij ons noodgedwongen terugtrekken, zie je in deze film iemand die er onverstoorbaar op uit trekt. Niet ver weg, maar gewoon, in het alledaagse leven. Paterson weet in zijn gedichten van het eenvoudige iets bijzonders te maken.

Volgens mijn voorganger moet je de 'uitleg' van deze film zoeken in het verleden van Paterson als ex-marinier. Ik reageerde door te zeggen dat deze film volgens mij helemaal geen verklaring nodig heeft. Geen enkele film, denk ik. Over een goede film raak je niet uitgepraat. Omdat je steeds weer iets nieuws ontdekt in die wereld die je in twee uur tijd wordt voorgeschoteld. Ik sluit mijn laatste filmcolumn voor *TussenRuimte* dan ook graag af met te zeggen: 'Blijf kijken, met een open blik naar de wereld om je heen.'

— Joël Friso is theoloog en betrokken bij Interfilm.

Muziek

Volgen met al je vragen

Onlangs verzuchtte een collega-kerkmusicus dat hij al voor de vierde keer op rij was gevraagd het lied 'Wat de toekomst brengen moge' te spelen. Het is al lange tijd een geliefd gezang in diensten die een moment van begin of afscheid markeren, zoals trouw- en rouwdiensten. De onwerkelijke coronatijd met alle nieuwe uitdagingen nodigt kennelijk nog meer uit tot het zingen over 'moedig het onbekende land' betreden. Hoewel er zoveel meer mooie liederen zijn die hoop en kracht bieden, is het een logisch gevolg van de afgelopen periode.

De manier waarop we dan het onbereisde tegemoet kunnen gaan vind ik altijd intrigerend. De tweede helft van het eerste couplet spreekt over volkomen overgave: 'Leer mij volgen zonder vragen; Vader, wat Gij doet is goed!' In de Vervolgbundel van de Nederlandse Protestantenbond uit 1920 verscheen het lied zelfs onder de titel 'Volg en vraag niet'. De eerste strofe is terug te voeren op Matteüs 6:8, waar Jezus zegt dat de Vader weet wat we nodig hebben nog voor we het vragen. Gelukkig staat daar niet dat we niet mogen vragen, of geen vragen mogen hebben.

Dat doet me denken aan een vorig jaar overleden gemeentelid. Zij zong niet haar eigen wijs, maar wel graag haar eigen tekst: 'Leer mij volgen met veel vragen'. Het past wel in de huidige tijd van mondige mensen met eigen vragen en gedachten, maar eigenlijk spreekt die tekst ook van overgave. Het lopen met gesloten ogen naar het onbekende land getuigt van een groot Godsvertrouwen waar niks op afgedongen hoeft te worden. Het is niettemin ook rustgevend dat je met al je vragen toch kunt volgen.

— Iddo van der Giessen is cantor-organist van de Goede Herderkerk te Rotterdam-Schiebroek, en ook masterstudent Geschiedenis en Master of Music Organ.
www.iddovandergiessen.nl

Boeken

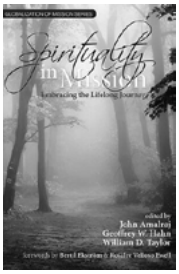

John Amalraj, Geoffrey W. Hahn, and William D. Taylor (eds), *Spirituality in Mission: Embracing the Lifelong Journey,* World Evangelical Alliance Mission Commission, 2018, 402 bladzijden, $ 22,20

Een boek over 'geestelijk leven in de context van het cross-culturele zendingsveld'. Auteurs uit achttien verschillende landen – twintig mannen en twaalf vrouwen uit met name evangelische hoek – delen hun unieke culturele perspectief op bijbelse principes van christelijke spiritualiteit en hoe deze spiritualiteit de manier waarop de kerk met Gods missie bezig is beïnvloedt. De diverse bijdragen zijn gegroepeerd in subthema's: theologische implicaties, organisatie-specifieke spiritualiteit, voorbereiding op cross-cultureel werk, en goed afronden.
Wat sprong er uit voor mij?
Rose Dowsett (Schotland) benoemt hoe bijbelse spiritualiteit geworteld zou moeten zijn in de context van een kerkgemeenschap en niet in isolatie. Ik denk aan de moeite die veel mondiale werkers hadden in Afrika om zich aan te sluiten bij een lokale gemeenschap omdat zij zich er niet thuis voelden. Lokale collega's vonden dit een bepaalde mate van arrogantie hebben. Hoe kunnen zendingswerkers hun geestelijk leven voeden in een cross-culturele context, in een kerk waar je je cultureel gezien misschien niet thuis voelt? Menig mondiale werker liep op deze manier een verrijking van de veelkleurige uitdrukkingen van geestelijk leven mis.
Geoffrey Hahn (VS) benadrukt in een van zijn bijdragen dat 'de impact van het getuigenis van een team onlosmakelijk verbonden is aan de diepte en de kwaliteit van de relaties en gemeenschap in dat team' (32). Dit geldt natuurlijk niet alleen in een cross-culturele setting. Het is ongemakkelijk om onenigheid, pijn, teleurstelling bespreekbaar te maken, maar belangrijk om daar vaardigheden in te leren. Hoe zwengel je dat aan in een cross-cultureel team?
Dezelfde auteur heeft een bijdrage over de risico's die zendingswerkers lopen met mogelijke fysieke en psychologische gevolgen. Hoe ga je daarmee om en minstens zo belangrijk: hoe bereid je je daarop voor?
Reuben Ezemadu (Nigeria) onderbouwt in zijn bijdrage aan de hand van talloze voorbeelden in de Bijbel dat geestelijke oorlogvoering de agenda van het Koninkrijk voortstuwt. Hij geeft terecht aan hoe noodzakelijk het is dat er nagedacht wordt over lijden en moeilijkheden, voordat je dit aan den lijve ervaart. Als nuchtere westerlingen kunnen we onder andere op dit punt veel leren van Afrikaanse broeders en zusters.
Een bijdrage van William D. Taylor (VS) nodigde mij uit tot nadenken hoe ik de verschillende fases in mijn eigen leven tot nu toe heb afgerond. 'Finishing well' heeft namelijk niet alleen betrekking op de overgang van dit aardse leven naar de eeuwigheid, maar ook op de fases tijdens ons leven. Hoe heb ik mijn tijd in Kenia afgerond? Hoe heb ik de periode bij mijn vorige werkgever afgerond? Taylor geeft hierbij twee meetpunten mee: authentiek geloof en persoonlijke integriteit.

Niet alle bijdragen boeiden mij in gelijke mate, maar het is een boek om er een thema uit te pikken dat relevant is voor jou op dat moment. Of je nu het curriculum voor een opleiding wilt toespitsen op een thema, zelf een zendingswerker bent of beter wilt weten hoe je een zendingswerker kunt ondersteunen, iedere lezer kan zijn voordeel doen met het gedachtegoed in dit boek.

— Annemieke van den Berg

Tips van de Redactie

Pandemie en theologie

Het coronavirus is niet het eerste virus waarover kerken en theologie zich hebben gebogen in de afgelopen decennia. In het onderzoek uit met name Afrika over de rol van de kerk in de hiv/aids-pandemie kan een basis gevonden worden voor een theologie en kerkelijke praxis in pandemische tijden. Omdat we hier willen proberen de online tips bereikbaar te houden (niet achter een paywall o.i.d.), adviseren we de onderstaande artikelen als een beginpunt.

• Op de website van de Wereldraad van Kerken wordt aandacht besteed aan het materiaal dat is ontstaan in samenwerking met partners rondom hiv/aids en hoe dit werk, mutatis mutandis, behulpzaam kan zijn in deze tijd. Artikel met links op: *www.oikoumene.org/en/press-centre/news/wcc-health-and-healing-builds-on-experience-with-hiv-response-to-cope-with-covid-19*

• Adriaan S. van Klinken, 'When the Body of Christ has AIDS: A Theological Metaphor for Global Solidarity in Light of HIV and AIDS', *International Journal of Public Theology* 4 (2010), 446-465. adriaanvanklinken.files.wordpress.com/2012/05/2010-ijpt-when-the-body-of-christ-has-aids.pdf; en 'The Body of Christ has AIDS: A Study on the Notion of the Body of Christ in African Theologies Responding to HIV and AIDS', Missionalia, 36:2–3 (2008), 319-36. *www.adriaanvanklinken.files.wordpress.com/2012/05/2008-missionalia-the-body-of-christ-has-aids.pdf*

• Isabel Apawo Phiri, "HIV/AIDS: An African Theological Response in Mission," in: *The Ecumenical Review* 56:4 (2009), 422-431.
www.onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/j.1758-6623.2004.tb00528.x

• Nicolas Thomas Wright, *God en de pandemie. Een theologisch reflectie op het coronavirus en wat volgt,* Utrecht: KokBoekencentrum 2020
Wright, anglicaans nieuwtestamenticus, was een van de eerste theologen die het waagde een boek(je) te publiceren dat specifiek ingaat op de coronacrisis. Hij zet verschillende reacties ('we leven in de eindtijd', 'het is een straf van God') op een rij en zet daar een andere manier van omgaan tegenover: gebaseerd op voorbeelden uit de Bijbel en het leven van Jezus.

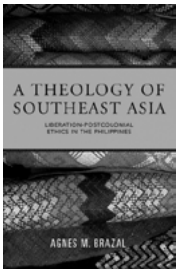

Agnes M. Brazal, *A Theology of Southeast Asia. Liberation-Postcolonial Ethics in the Philippines*, Maryknoll, NY: Orbis Books 2019, 204 bladzijden, $ 36,00

A Theology of Southeast Asia is een verzameling van lezingen die Agnes Brazal gaf op uitnodiging van het Departement Theology van Boston College in het kader van de Duffy Chair in Global Christianity. In de eerste twee lezingen zet Brazal uiteen wat ze bedoelt met een bevrijdend-postkoloniale ethiek en wat de plek van discours-analyse daarin is. In de vier hoofdstukken die volgen gaat ze in op issues die spelen in de Filipijnen: feminisme in de Rooms-Katholieke Kerk, de ecologische en culturele worsteling van inheemse volkeren, migratie en *remittances*, en tot slot sociale media en populisme.

Tips van de Redactie

Vanuit de internationale oecumenische wereld

Bijna alle grotere organisaties van een of meer kerkgenootschappen hebben in de afgelopen maanden materiaal verzorgd en online gepost dat christenen wereldwijd kan helpen – om na de te denken, te bidden, te delen en te handelen – in de nieuwe context waarin we leven. Hier volgt een greep uit het aanbod.

• De Wereldraad van Kerken biedt onder de tab 'Coping with the Coronavirus' nieuws, bijbelstudies en praktische ondersteuning aan de lidkerken. De gebeden komen uit de hele wereld en vertegenwoordigen de verschillende tradities die elkaar in de WCC ontmoeten. De bijbelstudies, ook door een internationaal gezelschap geschreven, geven aanzetten om na te denken – individueel, in groepen of in kerkgemeenschappen – over de impact en de gevolgen van de pandemie. Op het YouTube-kanaal is ook een video (van eind maart 2020) te vinden waarin wordt ingegaan op hoe kerken kunnen handelen in de crisis. *www.oikoumene.org/en/resources/documents/covid-19*

• Op de site van de World Evangelical Alliance is een schat aan materiaal te vinden, ingedeeld in verschillende doelgroepen: religieuze leiders, business leaders, mensen in de gezondheidszorg, gezinnen en nationale allianties. Voor kerkleiders is er bijvoorbeeld informatie over hoe om te gaan met de sluitingen en reflectie op hoe en wanneer weer te openen, hoe in deze gezondheidscrisis kwetsbare mensen en arme gemeenschappen bij te staan, en bijbelse reflecties. Er is ook een serie video's te zien onder de titel 'Hope in Crisis' waarin Brian Stiller mensen aanspoort, bemoedigt en inspireert. Op de WEA-Facebook-pagina zijn video's te vinden met onder andere meditaties en verslagen die ingaan op de realiteit in de verschillende regio's en hoe de kerken aldaar aan de slag zijn om hulp te verlenen. *www.covid19.worldea.org*

• De World Communion of Reformed Churches heeft resources van lidkerken verzameld op haar website. Op deze manier kan de hele gemeenschap zien hoe in verschillende contexten omgegaan wordt met de pandemie. Daarnaast zijn er een aantal documenten beschikbaar gesteld die vanuit een wereldwijd perspectief kijken naar de oorzaken van de pandemie en hoe vanuit christelijk perspectief lessen geleerd dienen te worden voor onze manier van leven in de toekomst. *www.wcrc.ch/coronavirus-resources*

• Ook de Lutheran World Federation maakt informatie en materiaal beschikbaar: nieuws uit de lutherse wereld, gebeden voor gebruik in de kerken, lidkerken kunnen contact opnemen voor hulp, verslagen van het steunfonds van de LWF-programma's wereldwijd. *www.lutheranworld.org/content/lwf-responds-coronavirus-disease-covid-19-pandemic*

• Coronaspection is een interreligieus project gecoördineerd door het Elijah Interfaith Institute waarin leiders van verschillende religies – joods, christelijk, islamitisch, boeddhistisch, sikhistisch en baha'i-gelovig – ingaan op hoe vanuit hun geloof, spiritualiteit, tradities en geschriften met de coronacrisis kan worden omgegaan. Met video's en internationale interreligieuze online bijeenkomsten. *www.elijah-interfaith.org/addressing-the-world/coronaspection*

In het eerste theoretische hoofdstuk zet Brazal waarom ze de voorkeur geeft aan de formulering bevrijdend-postkoloniaal: ze wil namelijk de kritische analyse van bevrijdingstheologie als het gaat om macht meenemen en ook *the vernacular*, de culturele en lokale specificiteit, in haar postkoloniale moraaltheologie. Brazal weet me er echter niet van te overtuigen dat dit nu werkelijk een substantiële verschuiving is ten opzichte van de methode van postkoloniale hermeneutiek.
In hoofdstuk 4 geeft Brazal een overzicht van de geschiedenis en de huidige situatie van inheemse volkeren op de Filipijnen (10-15 procent van de bevolking). Hun relatie met het land zet de inheemse volkeren op ramkoers met de koloniale en kapitalistische politiek. Door het verlies van hun land verliezen inheemse volkeren hun cultuur, hun identiteit en hun bron van voedsel. Brazal maakt duidelijk dat naast het recht op de eigen identiteit representatie van groot belang is: inheemse groepen moeten de mogelijkheid krijgen om voor en namens zichzelf te spreken en hun eigen pad te kiezen in de huidige context.
Als ze overgaat op theologie, haalt Brazal *Laudato Si'* aan om een theologisch tegenwicht te bieden aan de uitbuiting van de aarde: het gaat om zorg voor de aarde, om de verwantschap die heel de schepping met elkaar verbindt: dit ligt in lijn met hoe inheemse volkeren met de aarde omgaan. Brazal pleit voor een visie op duurzaamheid als de inheemse gemeenschappen zul-

len bloeien zoals zij willen leven: met hun kennis en waarden, in gemeenschap, hun cultuur doorgevend en vernieuwend aan de toekomst van de inheemse volkeren. Het is jammer dat een groot deel van het hoofdstuk (misschien noodzakelijk) beschrijving is en dat er uiteindelijk weinig inhoudelijks wordt gezegd over hoe een bevrijdend-postkoloniale moraaltheologie in dialoog met de geleefde spiritualiteit van de inheemse volkeren eruit zou kunnen komen te zien. En in die zin is dit hoofdstuk over inheemse volkeren symptomatisch voor het hele boek. Ik mis in het boek de *bite* die postkoloniale theologie kan hebben. De auteur stelt zich wel kritisch op ten opzichte van de context en legt verbanden met gemarginaliseerde groepen en kennis, maar van een kritische houding ten opzichte van het Rooms-Katholieke Kerk-gedachtegoed is niet zo veel te zien (na het hoofdstuk over feminisme). De lokale kerk blijft ook vaak buiten beeld, waardoor de aanpak vaak *top down* is en een deel van de lokale realiteit (die zo belangrijke *vernacular*) eveneens buiten beeld blijft. Echter, de verzameling lezingen geeft een goede introductie over hoe een postkoloniale ethiek in de context van de Filipijnen zou kunnen worden ingezet op basis van de rooms-katholieke leer.

— Nienke Pruiksma

Tips van de Redactie

Vanuit de missionaire wereld

• MissieNederland heeft een rijkdom aan nieuws, materiaal, overwegingen, praktische tips, verslagen op haar website verzameld om ook als gemeenten niet bij elkaar kunnen komen toch vorm te geven aan missie – wereldwijd en in Nederland. Met zoomsessies gericht op thema of doelgroep, open voor iedereen. *www.missienederland.nl/beweegdekerk/coronacrisis/overzicht*

• Op de website van de Lausannebeweging staan berichten, blogs, nieuws, en materiaal van leiders in missie vanuit de hele wereld. Ze faciliteren de uitwisseling en leggen verbanden tussen mensen en ideeën omtrent global mission in de nieuwe context en in de tijd hierna. Met ultimediale resources en webinars. *www.lausanne.org/global-mission-amidst-the-covid-19-pandemic*

• De Council for World Mission-website heeft ook een aparte afdeling voor berichten over en reflecties op de pandemie en hoe die aanleiding geeft tot opnieuw nadenken over kerk-zijn en missie vanuit verschillende contexten wereldwijd. De posts zijn een mengeling van berichten van acties en meditaties uit de lidkerken van de raad en documenten die CWM, al dan niet in partnerschap met andere organisaties, heeft geschreven aan bijvoorbeeld de G20 als oproep om de economie na de pandemie anders vorm te geven. *www.cwmission.org/covid-19/*

2 oktober
Studiemiddag Godsdienstvrijheid in het Midden-Oosten

Hoe is de situatie van godsdienstvrijheid in landen als Egypte en Irak. Hoe beleven de Kopten in Egypte de huidige situatie? Kunnen ze zich staande houden? Irak is een ernstig verdeeld land. Hoe is het met de godsdienstvrijheid van christenen in het land als geheel gesteld en hoe is de situatie in Iraaks Koerdistan? En wat betekent de situatie in de landen van herkomst voor de mensen in de emigratie, oosterse christenen die onder andere in Nederland een nieuwe toekomst opbouwen? Organisatie: Katholieke Vereniging voor Oecumene.
13.30-17.00 uur, Catherinakerk, 's-Hertogenbosch; www.oecumene.nl

9 oktober
NIM-Symposium 2020

De hoofdspreker van het NIM-symposium 2020 is dr. Edmund Chia die zal spreken over Aziatisch christendom. Het unieke van de Aziatische kerken is dat ze minderheidskerken zijn die - met uitzondering van de Filipijnen – bestaan te midden van niet-christelijke godsdiensten. De Aziatische kerk is derhalve een dialogische kerk. Ook de kerken in Europa zijn minderheidskerken geworden. Dit is de focus van het NIM-Symposium. Wat kan de Europese kerk van de Aziatische dialoogkerk leren? In de meeste Europese landen is de kerk immers ook een minderheidskerk geworden.
Senaatszaal, Radboud Universiteit, Nijmegen; deelname is gratis, wel aanmelden voor 2 oktober bij het NIM-secretariaat: nim@nim.ru.nl

10-11 oktober
Kerkproeverij 2020

Kerkproeverij is een jaarlijks weekend waarin veel plaatselijke gemeenten hun deuren openstellen en gemeenteleden gasten kunnen meenemen om hen te laten 'proeven' van een kerkdienst. Op dit moment beraadt de organisatie van de Kerkproeverij, die gepland staat in het weekend van 10 en 11 oktober, hoe dit digitaal vormgegeven kan worden. Ook in deze tijden van corona willen we kerken ondersteunen en motiveren om uitnodigend te zijn.
portal.eo.nl/kerkproeverij

31 oktober
Ontmoetingsdag 'Bonhoeffer75'

Het project Bonhoeffer75 slaat aan: de tienduizenden verspreide werkboekjes worden overal gebruikt. Voorstelling, expositie en concert verheugen zich in grote belangstelling en sprekers zijn geziene gasten in parochie en gemeente. Kerkdiensten, vespers, thema-avonden, workshops, weekends, steeds blijkt de poëzie van Bonhoeffer inspirerend. Op 31 oktober loopt dit uit op de landelijke ontmoetingsdag Bonhoeffer75. Er is een gevarieerd programma met twee kernen: de imposante kracht van een leven in de hectische tijden van toen en in dat spoor verantwoordelijkheid nemen voor de vrijheid nu.
13.00-16.00 uur, Grote Barbarakerk Culemborg. Voorprogramma (10.00-13.00 uur) en toegiften (16.30-17.30 uur). Toegang: gratis, hoed gaat rond. Voor 25 oktober aanmelden: bonhoeffer75@kpnmail.nl

7 november
Landelijke Diaconale Dag 2020

De 125e editie van de Landelijke Diaconale Dag wordt in een heel nieuw jasje gestoken: vanwege de coronamaatregelen gaat Kerk in Actie on tour naar ruim twintig verschillende locaties. Het wordt een dag van en voor diakenen en voor iedereen met een hart voor diaconaat: onderlinge ontmoeting staat centraal. Het thema van deze jubileumeditie is 'Samen leven doe je niet alleen'. Door middel van een livestream is de hele dag online te volgen. En iedereen met een hart voor diaconaat kan daarbij zijn!

Meer informatie via kerkinactie.nl

5, 12, 19 november
Online Symposium 'Bijbel – context – autobiografie'

De betekenis van de Bijbel hangt af van wie leest, waar gelezen wordt en hoe die lezing doorwerkt in de context van de lezersgroep. Velen van ons denken zich van dit feit inmiddels wel bewust te zijn. Maar hoe deze interpretatieprocessen werken en vooral hoe je er op een methodische wijze gebruik van kunt maken in het werk van de kerk, dat is nog lang geen uitgemaakte zaak. De vraag naar het 'hoe" is het uitgangspunt van dit remonstrants-doopsgezinde symposium over autobiografisch en contextueel bijbellezen.

13.30-15.00 uur, locatie: een rustige zelfgekozen plaats 'met bereik'; vrijwillige bijdrage; Arminius Instituut en Doopsgezind Seminarium, opgeven bij Vera Kok: v.l.m.kok@vu.nl

21 november
Diaconale Dag CGK
'Bewogen in beweging'

'Een kerk met hart voor iedereen'. Onder dit thema staan we stil bij de kerk als een plek waar lief en leed gedeeld wordt. De mooie momenten, maar ook de pijnlijke, bijvoorbeeld als er breuken ontstaan in relaties. We willen ontdekken wat diakenen kunnen betekenen op weg naar een kerk met hart voor iedereen. Daarbij kijken we naar de diaken als verbinder die samenwerkt met pastoraal of diaconaal bezoekers, ouderlingen en de predikant. Hoofdspreker is André Rouvoet.

't Atrium in Amersfoort; diaconaalsteunpunt.nl/diaconale-dag-2020/

13 november
McClendonlezing

Ryan Andrew Newson, Amerikaans theoloog die o.a. de verzamelde werken van McClendon publiceerde, houdt een lezing met als thema 'Leven in de stad. Baptistische theologie beoefenen in een diverse stedelijke context'. Newson wil zoeken naar hoe 'ontvangend getuigen', oftewel de zoektocht om met waarheid en genade te spreken in de betreffende context, vandaag vorm kan krijgen: hoe kan men open blijven, luisteren en leren als ook spreken en verkondigen? De McClendonlezing is een academische lezing die elke twee jaar gehouden wordt rondom een thema verwant aan de theologie van Jim McClendon. De lezing (in het Engels) wordt georganiseerd door de McClendon Chair for Baptistic and Evangelical Theology.

13.00-16.30 uur Baptist House, Amsterdam

N.B. Alles onder voorbehoud van de vigerende maatregelen van het RIVM m.b.t. het coronavirus.

TussenRuimte 2020|4
‘Het lichaam van Christus kan niet ademen’

‘I can’t breathe’, zei George Floyd zeventien keer voordat hij stierf doordat een blanke politieagent met een knie zijn keel dichtdrukte. De dood van Floyd is de aanleiding geweest voor aanhoudende protesten tegen racisme wereldwijd. De roep om rechtvaardigheid die daarop volgde – *‘No justice, no peace’* en *‘Black lives matter’* – weerklonk ook in veel Nederlandse steden. Premier Rutte gaf schoorvoetend toe dat ook in Nederland systemisch racisme een geleefde realiteit is, een realiteit die voor mensen met een witte huid niet te zien of moeilijk te volgen is.

Op deze actualiteit zullen we in het laatste nummer van 2020 insteken. Tussen de verhalen van nu en een wijde historische blik willen we kijken hoe racisme een rol speelt, hoe het geworteld is en in stand gehouden wordt in samenlevingen, kerken en zending. Wat is de rol van theologie in het debat over racisme? Hoe kijken we naar de kerk als kleurrijk lichaam van Christus, dat lijdt als geheel wanneer één lichaamsdeel lijdt (1 Korintiërs 12:26)? Hoe krijgt solidariteit daar vorm? Hoe komen we, zwart en wit, samen verder in het bespreekbaar maken van racisme, onze pijnlijke geschiedenis, in de hoop op een beter morgen?

We luisteren naar stemmen van zwarte, Afrikaanse en gekleurde mensen die dag in dag uit met racisme te maken hebben: in het dagelijks leven, in de kerk en in de theologie. Wat is zending als het gaat om racisme, hoe gaan we om met het verleden en hoe handelen en denken we naar de toekomst toe, opdat iedereen vrij kan en mag ademen?

Bent u nog geen abonnee van TussenRuimte?

Neem nu een proefabonnement of geef het als origineel cadeau!
Het abonnement stopt automatisch.

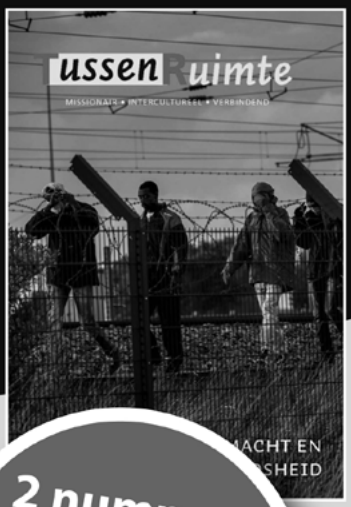

2 nummers
€ 17,50

Kwartaaltijdschrift voor mensen en organisaties in het missionaire veld wereldwijd

Actuele thema's in de missionaire praktijk worden intercultureel verbreed en theologisch uitgediept. Debat over bestaande missionaire en religieuze praktijken wordt gestimuleerd.

Ga naar **www.kokboekencentrum.nl/tijdschriften/tussenruimte** om uw (cadeau)abonnement afsluiten

KokBoekencentrum
tijdschriften

Kennismaken met tijdschriften op het gebied van kerk, theologie en samenleving?

Kijk voor onze aanbieding op
www.kokboekencentrum.nl/kerkenwerk

KokBoekencentrum
tijdschriften